

tifikáció mossa el a valós körvonalakat. Ettől persze a kérdések továbbra is kérdések maradnak: hogy „ép ésszel vállalkozó volt-e” stb. — de miután a valóságban már rég lepergett ügyeket próbálunk fölemlegetni, talán ki fog derülni, hogy hogyan... Volt vállalkozó. (Hiszen az előzőkből némileg már kiderülhetett, hogy miért... Hogy minek érdekében „történt” a vállalkozás.)

Kezdjük azzal, hogy könyvek, lap- és folyóirat-számok stb. megjelenés előtt ellenőrzését végző „műintézetek” nálunk sohasem nevezték cenzúrának magukat, sőt mintha valahogy létezésüket sem lett volna szabad észrevenni. Holott évtizedeken át minimum kettő volt belőlük külön fellebbviteli fórumokkal, saját fesszes hierarchiákkal, eligazítási szokásokkal. „Klasszikus” értelemben vett cenzúrának e kettő közül az ún. Sajtóigazgatóságot tekintettük, ez a hivatal begyűjtötte mindenféle megjelenés előtt álló kiadvány, sőt nyomtatvány szöveglevonatait, figyelmesen minden sort végigbetűzött, aminek a megjelenését nem „javallotta” (ez lehetett egyetlen szó, bekezdésnyi szövegrész, vagy egész írásmű), annak a közlésétől kiadónak, folyóiratnak le kellett mondan, ugyanis nyomdagépbe csak az ő pecsétjével ellátott oldalak kerülhettek. De ennek a cégnek legalább pontosan körülírt hatásköre volt... Mert a másik „műintézet”, a párt propagandaosztályához tartozó sajtóiroda-kötelek csak enyhén szólna nevezhetjük ellenőrző, cenzúrázó „szervnek”, instruktorai ugyanis a kiadványok s az ezeket megjelentető intézmények teljhatalmú gazdáinak tekintették magukat. Nem titok, a kommunista párt negyvenöt éven át szorosabban tartotta kézben a sajtót, mint a társadalmi, gazdasági, művelődési élet bármely területét, s ez a fokozott „figyelem” hovatovább a könyvkiadásra is kiterjedt, s végül minden nyomtatott betűre. Tehát itt az előzetes szövegellenőrzés csak résztevékenységnek számított, amit azért persze ugyanolyan tüzetesen végeztek el, mint a másik cég csak erre szakosított munkatársai. Voltak időszakok, mikor e tekintetben teljes volt az átfedés, mely adott esetben a két „műintézet” között villongásokhoz is vezetett. Annál is inkább, mert egy helyi pártszerv bármennyire is mindenhatónak számított, a területén működő Sajtóigazgatóságot (mindaddig, amíg ez létezett) sohasem rendelhette maga alá. Ez nyilván csak azzal magyarázható, hogy az utóbbi belügyi kötelekbe tartozhatott. (Ezt a műintézetet a továbbiakban Dömeinek fogjuk becézni, egy az anyavállalat hőskorát idéző név után.) Mindkét cég irodáit örökre a rettegés szavanyú párái lengték be — ezek a „munkatársak” sohasem ismerték a „jól végzett munka örömeit”; hisz jajistenem valami a sorok között maradhatott (előfordult), s arra valaki majd föl hívja az elvtársak figyelmét stb. — nem az a kimondott nyugdíjas állás volt az övék, s még csak veszélyességi pótlék sem járt vele. (Az egyik hírhedt pirosцерузас bácsika, nyilvántartott pszichopata — holott szakmai ártalomnak itt elsősorban a paranoia számított — állandóan kiürült külföldi idegcsillapító téglékben zörgette a pecsétet. Ezt az alig újjbegynyi nyomófelületű rettegött munkatársaként, mely míg nem „illette” valahány oldal-levonat felső sarkát, a gépmester legénye nem emelhetette be a gépbe a hajót — 30 kg? — az ólomhasábok oszlopaival.)

DÖME

De az elkövetkezőkben válasszuk szét a két „műintézetet” s vegyük szemügyre előbb a Dömet, mert hogy az, ugye, tisztább eset. Ez számított a titokzatosabbnak, igyekezett mindvégig „rangrejtve” működni, s rossz néven vette, ha áldásos tevékenysége szóbeszéd tárgya lett. Holott ez elkerülhetetlen volt: mihelyt egy lapszám „átment”, vagy egy „elmemű”, a lapból „kikerült”, a hír máris a harmadik kocsmáig futott. Nem volt szabad tudni, hol „székel” (a Nagyposta emeletén; amit a kifutóasszony nyugdíjas férje is tudott, előfordult, hogy ő szaladt el a késve lepecsételt oldalak után). Döme egyébként pontosan meghatározott, „lajstromozott” szavakra, kifejezésekre utazott, na meg nemkívánatos (de ugyancsak pontosan megnevezhető) jelenségek, tartalmak előnemfordulására ügyelt. Ezeket helyijáratú Döme elég sűrűn kaphatta meg a Dömeanyavállalattól, ám sohasem „osztotta le” őket a rábízott lapoknak; ezen inkriminációk nem derülhettek ki csak a piroscerузас gyakorlat nyomán. Az sem valószínű, hogy e húzásra ítélendő szavak gyors váltakozandósága miatt. A hatvanas évek elején például nem volt szabad leírni a székel népnevet, ezt tova az évtized végén oldották föl, nyilván mert ekkor már pártfőtitkári látogatások alkalmával elhangzó „expozeokban” is előfordul a székel — hátha ettől két etnikai csoportra osztathatnánk (s a kettő mégiscsak kevesebb lenne, mint az egy, pláne, ha az a magyar...). Az még csak érthető volt (az ő szempontjukból), hogy irtották az ellátási, megélhetési gondokra, sorbanállásra célzó szövegrészeket, de az számunkra végül is sohasem derülhetett ki, hogy a „földgázzal” mi bajuk lehetett, tény, hogy ez az igencsak fogyóban lévő általajkincs nemhogy tényriportban, de novellában, regényrészletben sem fordulhatott elő. Az éberség-ügyek néha paroxizmusig puffadtak: az eredményriport, jóllehet néha az irodalmi lapban is „kenyéranyagnak” számított, ám „termelőkapacitások” hozamairól nem bukkanhattak föl sehol adatok. Mikor már műholdfelvételen „földi” újságcímeket lehetett kibetűzni, Döménél még mindig érvényben volt a tiltás, mely szerint magasfeszültségű villanyoszlopokról készült „művész”-fotók alatt (a kor kedvenc fototémái) utalás sem jelenhetett meg arról, hogy a vívmány hol található. Akadtak persze meglehetősen bizarr, ún. nemzeti érzékenységre „vigyázó” intézkedések is: romániai magyar lapban például nem volt szabad bocsorban ábrázolt emberalak képét közölni (lehetett ez akár Grigorescu-festményről készült reprodukció is), nehogy a többségi nemzet fiait célzásnak, gúnyolódásnak vegyék. Egyszer egy Vida Géza (!) kompozíció kliséjéről (az ólomdúca már föl volt ragasztva a cinklemezt), más megoldás nem lévén, gépindítás előtt kellett lefűrészelni a lábakat. Nos e körültekintő „szem-

pont”, ahogy az „akkori önmagunkat” ismerjük, aligha román cenzornak juthatott eszébe... A „tartózkodó” Döme különben nem „szólt hozzá” a lapok irányításbeli kérdéseikhez. Elég volt neki „a maga baja”...

De lássuk, hogy nézett ki az „együttműködés” technikája. Megkapták a kész, megjelenés előtt álló lap oldal-levonatait, ezt rendszerint két „munkatárs” szétosztotta maga között, egy harmadikkal pedig (több szem többet lát) megkonzultálták az „olvasatot”. Miután készen voltak, „nyilatkoztak” (előfordult, hogy közben „egyeztettek” a másik „műintézettel”, a teljhatalmúval, elsősorban akkor, ha teljes oldalakat vagy írásműveket tanácsoltak ki a lapból — bár mint mondtuk, ezt nem tartották magukra nézve kötelezőnek). Ha csak részletek eltávolítását kérték, ezek „áthidalás”, a „megoldást” közölni kellett velük. Vita és alku tárgyat tehát csak az átfogalmazások mikéntje képezhetett, hiszen az üdvöztető pecsét az ő fiókjukban, vagy idegcsillapító téglékükben leledzett. Szerkesztő, lektor ilyenkor még mindig két lehetőség között választott: (1.) végrehajtja a változtatást (ez különben előfordult, néha meglepő semmiség volt; a kifogásolt szó szinonimájával megoldható), ám olyankor, amikor masszívabb — egy egész írás lényegét érintő — csonkítást „igényeltek”, következett a kínos mérlegelés: megéri-e az, ami marad, azt, amit húzni kell... Ilyenkor a „dilemma” gyakran „átkötődött” a szerkesztőség másik telefonján a szerző fele (neki, mint láttuk, a mechanizmus létezéséről sem lett volna szabad tudnia), s aki, ha nem vállalta a „beavatkozást” — de ezt igen gyakran már a szerkesztő sem tette — (2.) az egész írás közléséről le lehetett mondani. Nem neheztelték miatta. Ezt nem véletlenül jegyezzük meg itt, hisz abba, hogy szabad legyen nem közölni azt, amit egyébként részben már jóváhagytak, csak Dömék mentek bele „nagyvonalúan”, a Teljhatalmú például rossz néven vette az efféle „megoldásokat”.

Sokáig úgy rémlett, Döme ún. „hangulati elemek-re” nem különösebben utazik — ezt talán ők maguk is így tudták — ahhoz, hogy valamikor már '71 után elbocsásás állásából a kolozsvári „leányvállalat” egyik ugyancsak „megbízható” munkatársát állítólag Adonyi Nagy Mária néhány *Echinoban* között verse [mert hogy ezek „sugallata” (generál?) sötét], valamint Kenez Ferenc *Utunkban* megjelent *Lent és fent* című riportja miatt. (Nem kell különösebb „rosszra” gondolni, a *fent* nem valami magas pártkabinet színhelye, csupán vállalati irodáké, melyek az üzemcsarnok fölött találhatók az emeleten. És ahol valamivel jobb a „viszonyok”, mint *lent* a műhelyekben.)

A Döme-cég különben (emlékezetünk szerint) nem üldözött (vagy inkább üldöztetett) szerzőket kivett írsaik miatt (bár ebben tévedhetünk, tekintettel a kötelekre, melyhez tartozhatott, no meg e „műintézet” hőskoráról mi már keveset tudhattunk). Egyébként a Döme-munkatársak között akadtak olyanok is, akik „civilként” számtalanszor bizonygatták, mennyire „együttéreznek” velünk; máskor meg azzal etettek, hogy ők a mi érdekünkben munkálkodnak, hogy ne tévedhessünk (lám a tipikusan szekus dajkamesék), hisz annak, ha az a bizonyos kivett írás megjelent volna, „komolyabb” következményei lehetnének. Néha istenien szórakoztak (s ezt el is mondták) egy-egy kidobott Bajor-íráson. Általában „jelezték”, hogy tudnák ők, mi az írásban a „csizó”, csak sajnos néha meg kell fosztaniuk a műélvezettől az olvasót. (Hogy ne az ő édesanyjuk sirjon — hisz érthető...) Kevés undorítóbb lenyűg hordott a föld a hátán a kaecintgató, meakulpázó cenzornál, aki biztosítani igyekezett afelől az író, hogy ő is ember, sőt intellektus, hisz, lám, minden kihúzott sorért vérzik neki a szíve.

(folytatjuk)

Gheorghe Borodis: Ördögszobor

ZAKARIÁS LORAND

AZ IDŐ MÉLYÜLŐ TÜKRÉN

itt áll előttem ez a fa
árnyékát évei során kinötte

itt áll előttem ez a szellő
dalkorát évei során kinötte

itt áll előttem az idő
árnyéka romhalmaz fényeit kinötte

ez a fa mely évei során
kinötte madár-álmait
kiül fölé a nap
ez a fa befelé zöld
kifele lassan eltűnik
levegőszínt

az idő mélyülő tükrén homok
átpereg az üvegen
megelőzza utadat mely mentén
hajdan a kövek
még látták a dal fényét
ma csak az árnyéka halható

a hang
sűrített levegő
a visszhang hulló
falevél

itt áll ez a fa
ősz van
ez a fa befelé hullatja leveleit
kifelé harmatos a rét
ez a szellő arcom ráncait simogatja

arcom ráncai helyett
új ágakat fakaszt ez a fa
befelé hallom — sárga levelek hullanak —
a dal visszhangját
kifelé hangja vész a köveknek

(egy kis álom:
lila ló fehér pázsiton)

csend mögött meglapul
a tükrő lényege
s ahol értelmét veszti a szem is
ott lapul az emlékek lényege
lényegét veszti: en

átpereg a homok az üvegen

megöregedsz a tükrő előtt
s csupán azt veszed észre
hogy már megvénültél
a tükrő mögött a csenddel
minden bezáródik

fordulj felém
árnyékok voltam
fordulj felém
arcod már nem a tied

ráncaid magára veszi ez a fa
befelé szél lengeti lombját
kifelé eltűnik árnyékok

az idő mélyülő tükrén
ráborul az alkonyi ég
mezitelensége

eső csepeg az üvegre
arcodon végigcsorog

most már éjszaka van
bujj át a tükrön
előttem árnyékok rubinvörös öble
hűvös hajnali szél éri arcomat

az idő ereiben a vér útja:
halántéktól halántékomig

romhalmaz kék pora
romhalmaz kék porának árnyéka
a szélben

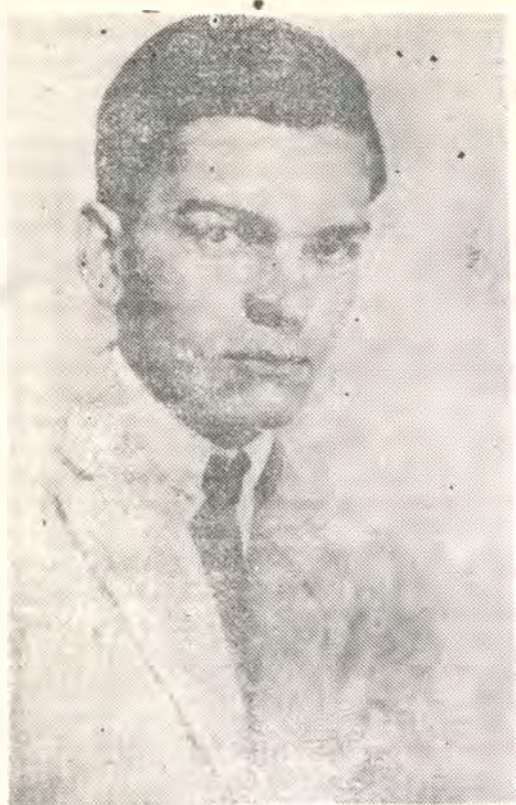
ROZSNYAI LÁSZLÓ

CSENDESEN SZOBÁMBÓL

Figyelem a felhők vonulását
Es néha öcsapatokat látok
Néha álmódó bálnákat
Máskor integető úrhajósokat
A szél is csak lágyan
Teregeti szelid juhait
En is közéjük álmodom magam
Csendes muzsikával
Es a mindenütt jelenlevő
Hatalmas Anonymus
Csak mosolyog öröklődésem
Igy teregetem elmém szelid vadjait
Es az ablakon túlra álmodom magam
Csendesen szobámban

A FÁK MÖGÖTT

Ott messze
Túl a valóságon
Ahol álomország
Es gyermekkor húzódik
Ott a fák mögött
Van valaki
Rég
Még a világ kialakulása előtt
Vár
Hogy elgyere
Hogy megkeresd
Hogy megtörténjen a csoda
Az úrnék nevezett világban
Van egy oázis
Götikus fák övezik
Es Bach fűgái szólnak
O szaladj szaladj csak
Még szétreped tüdőm
Ahogy cigarettáid egymás után szívod
Es az örökkévalóságot bezártad
Agyad egyik hátsó udvarába
Tudod ezred
Vagy inkább sejtet
Hogy van valaki
Akivel el tudnál beszélgetni
Akinek fontos lehetsz
Es hosszú hajatok
Összevegyülve lobogna a csillagszélben
De addig csak szaladj
Szaladj halálraélve
Hogy megtaláld
A fát
Egyedül ezért élj
Amíg él a mosoly
Amíg alszik a halál

1.

A hős-kép a csoporttudat szerveződésének és működésének feltétele és eredménye. Kialakulása ősi szemlélet, mechanizmuson alapul. Egy reális, történelmi, kulturális vagy fiktív személyiség köré szerveződnek mindazok az eszmények, normák, amelyeket a csoport a maga életében érvényesíteni kíván. Egy történelmi-kulturális dimenzióban ezek az eszmények, normák laza szerkezetet képeznek, mert különböző intézmények (közvélemény, iskola, egyház, hivatalos kultúra stb.) termelik és forgalmazzák. A széthullást a hős-kép akadályozza meg.

Rugalmas struktúra. A tudat mindenik mezőszegmensébe benyúlik. A hős vallásos, jó, erős, bátor, okos, védelmező stb. Receptív a változásra. Az időszerű eszményeket mindig hálójába fonja, illetve eloldja, lefoszlatja az anakronizmust. De ugyanakkor konzerválja is a hatékonynak vélt hagyományos ideált.

A hős-kép normatív szerepet tölt be a csoportban, integrál és diszkretizál. Motiválja, szabályozza, minősíti a cselekvéseket, meghatározza a csoport azonosságát a környezettel szemben.

Folklor-produktum. Spontánul szerveződik, variálódik és működik. Általános, örökérvényű eszményeket újít fel, aktualizál s ezeket recens elemekkel társítja. A folklor-termékekkel ellentétben azonban sérülés nélkül a csoport keretein túl nem forgalmazható.

A hős-kép a csoport igényeiben van leforgonyozva. A hős identitása nem azonos az alapját képező személyiség identitásával.

A hős-kép a csoport jellegétől, helyszínétől és dimenziójától függően szerveződik. Minél szűk körűbb, homogénebb, „szakosodottabb” a csoport, annál redukáltabb a hős-kép dimenziója. Illetve, minél heterogénebb, differenciáltabb a csoport, a hős-képnek annál több dimenziót kell felvállalnia. A generációs, vallási, foglalkozási, nyelvi, kulturális, ideológiai szegmენტáltság elasztikus, komplex hős-képet termel.

Hős-kép frakciók megtalálhatók a hagyomány nélküli társadalomban is. Ilyenkor a forgalmazott eszmények elszakadnak egymástól, elkülönülten, különböző személyekhez kötődve funkcionálnak.

S tegyük még hozzá, a kidolgozott kultúrában a pozitív hőskép mellett működik a negatív is.

2. EGY ARANYOSSZÉKI MÍTOSZ REFERENSE

Balázs Ferenc 1901-ben született Kolozsvárt, 1937-ben halt meg Tordán. Teológiai tanulmányainak elvégzése után ismerte meg Nyugat-Európát, majd Amerikát. Hazaa Ázsián keresztül jött. Előbb nevelő, majd 1930-tól unitárius lelkész az aranyosszéki Mészkon. Szándéka az önálló aranyosszéki gazdasági élet kialakítása volt. Terve azonban kudarcba fulladt. A *Tizenegyek* 1923-ban megjelent füzetében a csoport teoretikusaként az erdélyi „faji” kultúra sajátosságait fogalmazta meg. Munkatársa volt több korabeli lapnak. Kötetel: *Bejáróm a kerek világot* (1929), *Rög alatt* (1936), *Zöld árvíz* (1936). Több kézírata kiadatlan maradt.

Felesége dán származású amerikai asszony.

Korai halálát az egész életén át hordozott tüdővész okozta. Sirja a mészközi temetőben található.

(További részletek a *Romániai magyar irodalmi lexikon* I. kötetében [Buk. 1981], valamint Mikó Imre — Kicsi Antal — Horváth Sz. István *Balázs Ferenc* című monográfiájában [Buk., 1983].)

3. A MÍTOSZ SZEMANTIKÁJA

A „szülőföld szerelmese”

A szülőföld volt az élete Balázs Ferencnek. A népet akarta szolgálni minden körülmény között. (Pálffy Miklós sz. kb. 1900; 1981)

A „nemzet napszámosa”, a „népnevelő”

Szeretett minket s tanult is tőlünk, nemcsak mi tőle. (Jobbágy Miklós sz. 1896; 1976—77) Mikor Balázs Ferenc tiszteletes úr Mészköre jött, itt kapott egy elvadult, durva népet, akinek halvány sejtelve sem volt arról, hogy mit jelent haladó világban élni, vagy mit jelent csak gazdaságot, vagyont gyűjteni. Földet vásárolni, ökröt pucolni. Balázs Ferenc tiszteletes úrnak nagyon, de nagyon sok dolgába, fáradságába került, amíg szép szóval magához tudta egyengetni a népet. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Megtartotta az istentiszteletet, akkor a palástját felakasztotta a szegre, akkor aztán következett az elbeszélés, kultúrprogram, énekszám, vers, szavaltat. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Mind télen, mind nyáron, vasárnap, mikor kiért az eső a mezőről, hazakerültünk, ki hol lelthe helyét. Hová mész? A pap udvarába. Hol voltál? A pap udvarában. Ott öregnek, fiatalnak, nőnek, gyermeknek, kicsinek, nagyoknak helye volt, és mindenkinek megvolt a maga szórakozása. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Amég ő tudott egzisztálni, hogy na, gyűlése-

zett azon, hogy bosszút álljon, ha vele rosszat csináltak. Hanem mindig, hogy legyen jól, az ember nem kell haragudjon a másikra. Volt neki egy lova, Jancsinak hívták és volt neki egy szamara, Donki. A lónak az volt a szokása, hogy ahogy a paplakról mentek ki a templom felé a meredeken, a ló megállott, nem akart menni. Aztán ő addig állt ott, amíg Jancsi megindult magától, rá nem ütött volna a világot. Akkor az Aranyosból hordtuk a vizet, onnan ittunk annak idején. A szamarat közösen vették Zsigmond Ferencel, a tanítóval. Ahogy a szamar hozta ki azon a hegyen, a hátán volt két kandér s úgy. S persze, hogy a tanítónak már nem volt türelme, hogy álljon s kérélye Donkit, hogy méltóztassék megmozdulni, s ráütött. S akkor Balázs Ferenc azt mondja, hogy né, kifizetem neked a szamarat, semmi közöd a szamarhoz. A tanító meg: — Mondd meg, hogy melyik fele az enyém, s azt ütöm. — Nem ütöd egyik felét se. S megkölykőztet a kutya, Buksinak hívták, bevitték a konyhába, nehogy a kicsi kutyák megfázzanak. Így csinálták. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

A puritán

Egyszerű volt. Ő a saját külsejére nem adott semmit. Nagyon egyszerűen járt, ide Tordára is mikor jött be az ismeretterjesztő előadásra, abban az időben nem volt autóját, ősszel olyan egyszerűen jött be, olyan sárosan, ahogy nagy sár volt, este a sötétben jött be, megtartot-

Az emberben rendületlenül bízó

Igen bizott a népben. a nép lement a pincébe, hogy töltsé be a szűrőbe a tejet, s akkor menjen haza. S a tiszteletes úr a lépcsőn kifelé megfogta az egyik öreget, hogy a tejet hozta vissza. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Ő gondolta, hogy mint minden ember, becsületes, bízt benne... s így becsapták, hogy a végén erre is ráfizetett. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

A nagyvilági kapcsolatok kamatoztatója

Mi, akik ismertük, tudjuk róla azt is, hogy a földgömb minden sarkában, ahol csak járt, ismeretséget szerzett, az ismeretséget fenn is tartotta. Ha beteg volt, tudtukra adta, kért segítséget. Ha szükség volt valamire, a leggazdagabb rokonainak, nagynénjeinek, ismerőseinek, barátainak, mindenkinek siránkozott. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977)

A világjáró

Sokat, de sokat beszélt világ körüli útról. Sok, nagyon sok esetet elmondott. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Nagyon sokat mesélt. Akkor aztán hozott különböző hangszereket, ahol járt, mindenhol valamit. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

Az író

Verseket írt, mondhatom, éppen falusi verseket írt, amiket szavaltak. Az ő könyvei nagyobb fokú tudományos könyvek voltak. (Pálffy Miklós sz. 1926; 1983) A kicsi házban ő mind írt. Ő ott rengeteget írt, mutatta is nekem, csakhát persze, hogy én nem értettem, hogyhát ő most könyvet ír. És mindig ott a nyugágyán feküdt és mindig írt. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

A látnok

A világ országútját látom, rossz felé mennek az emberek, szokta mondani Balázs Ferenc. (Jobbágy Miklós sz. 1896; 1976—77)

Egyéb tulajdonságok

Gyors felfogású, nyílteszű, jól tájékozott ember volt. Sohase nézte le a szegényeket, nem hódolt be a nagyok előtt. (Pálffy Miklós sz. 1926; 1983) Annaira magával tudta ragadni az embert, hogy nem tudott más felé figyelni, csak őreája. (Székely Gizella sz. 1920; 1983) És nagyon szépen énekelt. (Viski Erzsébet sz. 1918; 1983)

A tragikus sors

A nép aztán már úgy kezdett kiabrándulni, hogy hát mit akar a pap, hogy efféléket csinál. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) Akkor nem ismerték el a tudását, nem értékelték úgy, mint holta után... Az ő eszméit nem értette meg az akkori nép. (Viski Erzsébet sz. 1918; 1983) Balázs Ferenc tiszteletes úrnak sok munkája sikerült, sok munkáját be is fejezte, de sok munkája félbemaradt a betegsége miatt. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Két ellentét között harcolt, dolgozott, amiért neki szenvedése is volt. (Pálffy Miklós sz. kb. 1900; 1981)

KESZEG VILMOS

Egy kortárs mítosz értékintegráló ereje

ket tartott meg beszédeket, nagyon megalátszott azon a generáción, hogy Balázs Ferenc nevelte. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) Egy kicsit úgy felvilágosította a népet s pláne minket ott, akiket tanított, hogy mit higgyünk, mit ne higgyünk, mi létezik s mi nem létezik. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) 10—15 embert eszperántóra is tanított Balázs Ferenc. Sok mindennel foglalkozott még. Dalárdát, színjátszó csoportot vezetett. (Jobbágy Miklós sz. 1896; 1976—77)

Az internacionalista

Valóra akarta váltani azt, hogy az emberek ezen a földön békében, egyetértésben éljenek. (Pálffy Miklós sz. kb. 1900; 1981) Balázs Ferenc volt az, aki magához szelidített mind románt, mind magyart, szép szóval, tettel, mindig élen járt, elöl járt. Bizonyította, amit elképzel, megmagyarázta. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Közben aztán hívta oda a román gyermekeket. Ott nem volt különbség, hogy magyarok vagy románok, mindig azokat is (hívta), hogy na gyerekek ide játszani, együtt játszottunk. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

A demokrata

Balázs Ferenc volt, akiket ismertem életben, nagyobb embereket, a legelső, aki szegény és gazdag között különbséget, még ha akart volna, se tudott volna tenni. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Mikor festették a tornyot, kérdezte, hogy milyen színű legyen. Mondták, hogy legyen piros, zöld, kék. Aztán úgy csinálta, hogy a négy felét különböző színre festette. Piros, kék, zöld, barna. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) Ő nem nézte, hogy na, ez nagygazda, s menjek hozzá vendégbe, vagy avval tartak, hanem felkarolta a szegényeket is. Nahát aztán volt egy pár nagygazda is, aki nem értett vele egyet. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983)

A samaritánus

Igaz ember volt, jószándékú, jószívű, olyan ember volt, hogy ha a legutolsó szegényember is elkérte volna, az ingét, Balázs Ferenc odaadta volna. (Pálffy Miklós sz. 1926; 1983) Mindenkivel jót tett, senkit be nem csapott, nem igyeke-

ta az előadást és este későn úgy ment haza gyalog. (Székely Gizella sz. 1920; 1983) Ő is fótos csizmával ment a templomba. De a nép, hogy hogy mer úgy járni. (Halmágyi Mózesné Gálffy Ida sz. 1911; 1987) Hát tányérből is miből ettek? Cseréptányérok voltak. Hát, ugye, hogy régebb a pap cseréptányérból egyéki! (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) (A kicsi házban) Hát aztán volt neki szegénynek deszkából ilyen pricszerűség, akkor volt egy asztal, aztán szék is csak úgy deckából volt összetéve, aztán deckából egy szekrény. Nagyon primitív. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) S azt mondta, hogy mikor ötöt a temetőbe eltemetik, a sírját a földdel egyenlővé tegyék, ne legyen sírhalom és a fejéhez kopjafát tegyenek. (Székely Gizella sz. 1920; 1983)

Az önfeláldozó

Ők is szegények voltak, de segílyt kaptak Amerikából, s azt mind rááldozta, deszkát vett, papírt vett, krétát, játékokat, a gyermekeknek s mindent. (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) S ő akkor volt boldog, ha azt a dollárt nem cifra ruhára, hanem a mészközi nép építkezésének alapjául tudta odarakni. (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977)

Torda fotere

A szalmatetős bérház, ahova dolgozni vonult vissza Balázs Ferenc

Utóélet

Hogy milyen temetése volt! Gyönyörű volt s szomorú is volt. Harangoztak Tordán, Szentmihályon, mindenhol. Hat fehér ökröt vót befogva. A leányok fehérbe öltöztek, fekete szalag le a vállaktól. A fiúk csizma, priccses nadrág, lájbi, fehér ing, kalap s fehér szalag. A templomban ravatalozták fel, örség állt a korporsó mellett. (Halmágyi Mózesné Gálffy Ida sz. 1911; 1987) — A fiatalok nevében tetszett búcsúzni tőle? — Igen, de csak arra emlékszem, hogy „Minket mindig megértő lelkészünk sírja mellett mi is búcsúztunk földi poraidtól. Testedet legyőzte a halál, de a te ifjú lelked mindnyájunkban ezután is élni fog.” (Fülöp Ferencné Gálffy Rózsika sz. 1921; 1983) Ő, hányszor kiszedtük volna már a mi Balázs Ferencünket tíz körömmel onnan, ahol van, (Gálffy Eszter sz. 1921; 1977) Nincs elfelejtve Balázs Ferenc. Mi, az idősebbek sokat emlegetjük, s a fiatalok is elolvassák a könyveit. Most is meg vót tartva az 50 éves évfordulója. A tiszteletes úr szépen prédikált, énekeltek egyházi énekeket s utána a *Kék nefelejcs*-et. Nagyon sokan vótunk. Ez vót az ő nótája, a *Kék nefelejcs*. Ezt minden világításkor elénekelik. (Halmágyi Mózesné Gálffy Ida sz. 1911; 1987) (E szövegek aranyosszéki emberekkel készített beszélgetések részei. A zárójelben szereplő második szám a beszélgetés éve.)

4. A MÍTOSZ GYÖKEREI

Balázs Ferenc olyankor került Aranyosszékre, mikor a vidék az átmenet válságában, tanácstalanságában és távlatatlanságában feneklett meg. A korábbi bejáratott életforma, értékrend fellazult, a történelmi, gazdasági, kulturális konjunktúra nem kínált egyértelmű modellt a falunak.

Az ipar megjelenése, előretörése a földművelő társadalom elé is új mércét állított. Az új technológiák és gépek a hagyományos munkaeszközök és munkavégzés hatékonytalanságát tudatosították. A falunak árutermelővé kellett válnia, ami a technológiák alkalmazását, a szövetkezt, az értékesítés új formáinak érvényesítését feltételezte. A Balázs Ferenc által kezdeményezett Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet e dilemmák megoldására vállalkozott. A gazdák által közösen megvásárolt felszerelés, a terményeknek a szövetkezet Tordán nyitott

üzletében történő kiárusítása a külső vállalkozóknak való kiszolgáltatottságot előzte/előzte volna meg.

A piacgazdaságra való áttérés a faluközpontú szemlélet, kultúra végét is jelentette. A nagyvilággal való lépéstartás új életformát, új információhálózatot, kulturális gyakorlatot tett szükségessé. Balázs Ferenc a „kerék világ” bejárása után költözött Mészkőre. Környezetének új gazdálkodási, élet-, gondolkodási, művelődési paradigmákat kínált (cséplőgép, vetőgép, gyümölcsfa-permetező vásárlása, műtrágya használata, fajbaromfi-tenyésztés, háziipar, tejszövetkezet; a templom restaurálása, iskolabővítés; nőszövetség, ifjúsági egyesület, népfőiskola, iskolakönyvtár, eszperantó kurzus, filmvetítés stb.). S mindezt túlzás nélkül, a falu, a táj sajátosságainak tudatosításával, megőrzésével együtt.

Az új értelmiségi típus, a „népnevelő”, a „falupostol” a korszak tudatosan megalkotott eszménye volt. Ezt az eszményt találjuk meg többek között Móricz Zsigmond *A fátyla*, Makkai Sándor *Holttenger* című regényében. Maga Balázs Ferenc is tudatosan tendált az eszmény felé, kerülte a hagyományos szerephez való beilleszkedést. *A rég alattban* írja a következőket: „Lelkész vagyok: egy kicsit pap, nagyobb részt proféta. Teljesítenem kell emberi kötelességemet, amiért az egyházközösség megválasztott és fizet... A palástomat magamra öltöm: pap vagyok. De elsősorban proféta! Szóloom az igazságot, hirdetem az igazibb, teljesebb, istenibb élet szükségességét, akár élvezik a hívek beszédeimet, akár nem. Lennem kell a falu élő lelkiismerete, a jószág fölmutatója, a gyarlóság ostromozója... Vezetnem kell népemet élete minden fordulójában... Bele kell avatkoznom gazdálkodásába, pénzköltésébe, építkezéseibe, ruházkodásába, szabad idejének felhasználásába. Szépséget, szeretetet, megértést nemcsak prédikálnom, megvalósítanom is kell a lehetőségek határára belül...”

A papi szerep hagyományos és Balázs Ferenc-i megélése közötti diszcrepancia értelmezésére nem metafizikai indítatásból vállalkozott a vidék. Balázs Ferenc életükbe szült bele, az értelmezést elődázhatatlanná, megkerülhetetlenné tette. Az ítélezést továbbá egyirányúan befolyásolta a nagyvilág visszajelzése, Balázs Ferenc vállalkozásának pozitív fogadtatása. Már Balázs Ferenc életében tudatosodott a faluban, hogy kivételes esemény részese.

A mítikus dimenzió elfogadására, kitöltésére való törekvés már a temetési ceremónia külsőségeiben is megnyilvánult. A hatókrös szekér, a díszőrség, a koszorúk és a szertartásban asszisztálók nagy száma a reális dimenzióból való ki-mozdulást jelzi.

A mítosz megteremtődésére, fenntartására exogén hatások is rájátszottak. A sajtóban megjelenő nekrológok, méltatások, a sír zarándokhelyé válása, a megemlékezések fokozták, éltették a Balázs Ferenc-kultuszt. Érdemes idézni a 29 éves naplóíró Viski Erzsébet feljegyzését „az 1947. aug. 1–6. között Kövenden, Torockón, Torockószentgyörgyön tartott unitárius ifjúsági konferenciáról”: „Pálffy Miklós Balázs Ferenc népfőiskola címen ismerteti az iskola célját, és azt a sok

viszontagságot, amin keresztül ment Balázs Ferenc, míg megvalósította álmát, megnyithatta kapuit az iskola. Könnyekig megható volt az előadása. Az az emberfeletti szenvedés, sok-sok megaláztatás, amiben része volt, nemcsak hívei, de egyházunk vezetősége részéről is ennek a lánglelkű lelkesnek. Az a kálvária, amit végigjárt a mészkői pappá való kinevezésétől egészen a haláláig, kevés ember szerette, de annál több volt az el-lensége. Mint minden nagy embert, őt is halála után tudta méltányolni, nemcsak a nagyközönség, de az egyházunk is...”

A hozzászólások során felmerült az örök megoldhatatlan kérdés, miért csak halála után értékeltük Balázs Ferencet. Ez minden újítónak az átka, aki valamit, szébbet, jobbat akart régi dolgoknál, azt nem tudják az életében becsülni az emberek.”

Es azt sem érdektelen megismételni, hogy a halottaknap-i világitáson a temetőben egybegyűltek minden évben élőknek Balázs Ferenc kedvenc nótáját. A tordai Mihai Viteazul Liceum magyar tagozatának önképzőköre Balázs Ferenc nevét viseli. Bágyoni Szabó István versciklusban, Vásárhelyi Géza drámában örökítette meg alakját.

A visszaemlékezéseket hallgatva győződtem meg arról, hogy a falu még ma is „alulnézetből”, az emlékek prizmáján át szemléli Balázs Ferencet. Életformája, magatartása volt az ütköztető felület, amelynek rezdülései, visszhangjai máig vibrálnak. Redundánsnak bizonyult minden rákérdezés előadásaira, írásaira. Ez bizonyítja, hogy a mítosz nem felülről vetül Aranyosszék tudatába. A ragaszkodás jele az is, hogy az egyik mészkői lakás „kultikus” sarkában az ösök, közeli hozzátartozók fényképei között fő-hely illeti meg a Balázs Ferencét.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

1. A mítosz létrejöttét a hagyományos világkép és életforma és a mítosz referense által felkínált modell közötti távolság magyarázza. A referens élete, cselekvései és vélekedései részben vagy teljesen „deviáns” jellegűek (származása ismeretlen, bejárta a világot, művelt, vegetáriánus, elűt a lelkesektől stb.). A személy ezáltal besorolható a társadalom valamelyik rétegébe. A mítosz, a devianciát véve alapul, az ellentétet oldja fel. Balázs Ferenc egyformán közelíthető meg értelmiségi és paraszt, szegény és gazdag, román és magyar, önző és önfeláldozó, sikerember és megnemértett, lekezelő és bizalmas, szűklátókörű és művelt stb. számára.

A mikrouniverzális e pontjáról két irányban fejlődhet a mítosz. A dualisztikus mítosz elkülönülő osztály-, réteg-érdekek terméke. A társadalom egyik része a szimbólumot jelszöke, programként működte, a másik része e szimbólum átellenébe tolódik.

A negatív mítosz élt Aranyosszéken. Papnak „moszkvai”, gazdának hozzánemértő, úrnak szegény, szegénynek művelt stb. Ez azonban a primer generáció elhunytával, a turisták, a nagyvilág érdeklődése hatására visszaszorult, nem öröklődött.

2. A mítosz a hagyományos kultúrában a priori konstrukcióként működik, a kultúra normáit és finalitását összegezi. Az új mítosz paradigmái ugyanazok, a valóság és ideál kettős tengelyére vetíthető rá. Az előzményektől szemantikai aktualizáltsága és (földrajzi és társadalmi) érvényességi körének beszűkülése különbözteti meg. Azonban a korábbi eszményekből is magába szervez univerzális elemeket.

3. Az archaikus és aktualizált mítosz közötti lényeges különbség az utóbbi pragmatikumra való irányultsága. Hiányoznak belőle az olyan tartalmi sémák, mint predestináció, csodás jelek, valóság vagy erkölcsi igazságszolgáltatás.

4. Ezekkel szemben az aktualizált mítosz szemantikai többlete a tragikus sors-szemlélet. Ennek manifestálódása a Balázs Ferenc-mítoszban a megnemértettség és a betegség.

E szemantikai elem a haladó ember és gondolat meg nem értése, utólagos magasztalása, a folklór évszázados hagyományában ismeretlen. Mindössze az utóbbi években honosodott meg, a hivatásos kultúra hatására. (Lásd 1947-es ifjúsági konferencia.)

5. A mítosz intenzitása és érvényessége a személyes ismeretség, kapcsolat, valamint az idő függvénye. A valóság mítosszá évtizedek alatt transzformálódik.

Formálódásakor szemantikai összetevői még szorosan kötődnek a valósághoz, egy-egy konkrét helyzet általánosításai. A továbbiakban a mítosz egyre összehasonlíthatatlanabb a valósággal, a valóságtól távolodik, a népi ideologikum felé közeledik. Intenzitása csökken, ható-, érvényességi köre viszont növekszik.

A mészkői sír Szabó Tamás reprodukciói

SZABÓ GYULA

Két század egy buborék? 11.

A két fő hatalmi tényező — a királyi és rendi hatalom — viszonya József fellépésétől kezdve külön története lett a XVIII. századi Magyarországnak. Mindaz a visszásság, fonák-ság, rendellenesség, komplikáltság, amely jellemezte s meghatározta évtizedeken át Magyarország állapotát, ekkor mutatkozott meg a legértékesebben, s azzal együtt, hogy a kirívóan külön való évtized még külön bonyolított a viszonyokon, a mozgás és változás egyben mintegy „történelmi tesztelésként” hozott felszínre s tett láthatóbbá rejtett vetületeket.

Már a „mozdulat” első „lánya” sem egyértelmű, de a Grünwald által mutatott képen hitelesnek tetszően jelenik meg így: „II. József azt hiszi, hogy egy önmagáról lemondott, alélt nemzettel van dolga... S mégis, mikor megtámadta az alkotmányt és a nyelvet, egy kicsit föllevenedett a nemzet. S habár a megindult mozgalomban a rendi reakció szelleme nyilvánult s alapjában nem volt nemzeti, mégis felkavarta az emberek tömegét, véget vetett a tepsedésnek és sokaknál a nemzeti önérték, lelkesedés érzelmeit hozta felszínre, melyeket különben, ha a nyugalom még sokáig tart, az emberek közönyének, eltompultságának vastag rétege takart s fojtott volna el.”

A nyugalomnak 1780-ban lett vége. A királykoronázás, az új király esküje a régi alkotmányra elmaradt, az országgyűlés egybehívása elmaradt, s a császári rendeletek az állapotok „gyökeres” felforgatására egymás után érkeztek Bécsből. Jött a nyelvrendelet is, mely a német nyelvet tette kötelezővé Magyarországon: ez volt az, amikor a „nemes nemzet” felfogásában az uralkodó „megtámadta az alkotmányt és a nyelvet”. A rendiség szellemvilágában e kettő leginkább úgy fonódott egybe mint alkotmány és latin nyelv. A reform-császár úgy gondolkodott, hogy egy olyan holt nyelvet, mint a latin, nincs felvilágosult uralkodás és reformálom. A rendiség ezzel szemben úgy gondolta, hogy latin nyelv nélkül nincs alkotmányos Magyarország és nemzeti művelődés. A latin már-már „született” nyelve volt a nemességnek, s egész kiváltságos-hatalmi életének-uralkodásának a latin nyelv volt a „talpkőve”. Nem zár-

között el a rendiség a német nyelvtől és műveltségtől sem, sőt Mária Terézia idején önként, kényszerítés nélkül, „természetes” módon haladt az általános németesedés irányába, mindamellett a latinhoz is szívósan ragaszkodott, mint a „rendi alkotmány biztosítékához”, mint a jogokat-privilegiumokat századok óta, őseredeti rögzítő nyelvhez, s a nyelvi folyamat ennél fogva úgy alakult, hogy a nemesség megduplázta azt az idegen nyelvűséget, amely csaknem mindenholon kiszorította, „elvette” az anyanyelvet, a nemzet saját nyelvét, addig, hogy már valóban nem volt „tisztességes anyanyelve” Magyarországon a magyar nemzetnek. Amikor azonban jött a felső-császári kényszerítő rendelet, amely általános „közönségesen”, latint is kizáró kizárólagossággal a németet tette Magyarországon hivatalos nyelvévé — s azzal összhangban az egyetem „vándorútja” is úgy haladt a németesedés irányába, hogy miután Mária Terézia a maga oktatási reformjával 1777-ben Budára, „az üresen álló királyi palotába” még latin nyelvű oktatási intézményként költöztette Pázmány Péter nagyszombati egyetemét, József 1784-ben, a maga nyelvrendeletével egyidejűleg már úgy helyezte át azt Pestre, hogy „néhány tantárgyra nézve elrendeli a német tannyelv behozását”, minél fogva „a pesti egyetem latinból német egyetemévé készült átalakulni” —, akkor már „mozdult” a rendi magyarság.

A visszahatás, a „reakció” jellegét és futó lefolyását Grünwald Béla ezekben summázza: „A német nyelvet nem tartották alkotmányos, törvényes nyelvnek, de nem nézték annak a magyart sem. A német nyelv behozásában nem a nemzetiség, hanem a rendi alkotmány veszélyeztetését látták... A német nyelv ellenzése nem annyira nemzetiségi, mint közjogi okokból eredt... A megyékben nagy az izgalom, mert ott a német nyelv behozatala s még inkább a latin nyelv kiküszöbölése a rendi alkotmány egyik alkotó részét s a személyes érdekeket veszélyezteti... A megyék felírak a német nyelv ellen, de legnagyobb része a latinnak, mint törvényes nyelvnek fentartását követeli s csak ha a latin nem lehetne a hivatalos nyelv, kívánják inkább a magyart. A közjogi felfogás mellett nagy

szerepet játszik a hivatalban maradás kérdése is... Az egykorúak inkább igazságtalanságot, mint nemzeti sérelmet láttak az intézkedésben, s az fáj nekik, hogy érdemes hazafiak elesse-nek hivataluktól csak azért, mert nemetül nem tudnak... A megyék ellenállása azért nem is volt erős. Látszik, hogy nem a nemzeti érzület hevíti az embereket komoly küzdelemre, a nemzeti nyelv öntudatos érvényesítésére. 1786-ban már minden megye német nyelven hivatalosodik, a legmagyarabb ép úgy, mint azok, melyekben nincs egy magyar lakos sem. A személyválasztás is aránylag nagyon csekély... Kazinczy Ferenc Abaújmegye aljegyzője volt, mikor a császár a német nyelvre vonatkozó rendeletet kiadta. „Már tavaly — írja —, 1784. május 18-án kiadott a parancs, hogy az országban a közdolgok német nyelven folyjanak 1785. november elsője óta, s főnöktársom nemetül épen nem tudott... nekem kelle lefordítanom az érkezteteket, hogy vice-ispánom megérthesse, nekem nemetül és deákul feltennem, a mi ment. De én hozzá válek szokva a munkához s az nekem öröm volt...”

Végül is „a rendi társadalom meghajol” az intézkedés előtt, „mindezt eltűrte a rendi társadalom”, s Kazinczy maga, a német nyelvűség, a német nyelvű műveltség híve és az anyanyelvűség pallérozásával kiművelendő nemzeti szellem és irodalom tervezgetője úgy „hivatalosodik” nemetül-latinul egy megyei hivatalban, hogy „egy szóval sem árul el megütközést vagy honfűti bánatot a német nyelv behozatala miatt”, sőt „örömmel végzi teendőit”...

Nemcsak tűrte, de felejtette is a nyelvi rendeletet a rendi társadalom, amikor még ugyanannak az esztendőnek az őszén-végén jött a „Hóra-lázadás” híre Erdélyből azzal, hogy a „felbőszült oláh parasztság akadálytalanul dühöng földesurai ellen s a császári katonaság mozdulatlanul nézi pusztításait”. Ekkor már „nem csupán kiváltságokról volt szó, hanem az élet-ről és vagyonról, öröklött társadalmi tekintélyről és hatalomról”, és miután a császár „valamennyit veszélyeztetett”, a nemesek „a Hóra-lázadás után már meg vannak győződve, hogy nemesek kiváltságait, de őket magokat akarja megsemmisíteni” József. S noha a császári hatalom végül is megfékezte a „feltámadt” jobbágyágot a vezetőket keréketöréséig, a koroná-

Folytatás a 6–7. oldalon

Széchenyi nem volt a szentimentális vallomások embere. Hanem ismeretségünk haladtával érezteté velem, hogy becsülésében előhaladtam; s ezt hálásan meghatva leginkább abból sejtem, hogy lassankint családi körébe bevont; mit tőle bárki is kitüntetésnek tekinthetett, s nem könnyedén nyert.

Érdekes volt látni, mint intézte nagy vagyona kezelését, legalább körvonalaiiban. Tisztelet neki referáltak. A számadásokat ő nézte át. Rendelkezett és intézett, és dolgot adott mindenkinek; fiainak is gyakran csak tanulmány kedvéért; de különösen mostohafiának gróf Zichy Géának, ki jobb keze, titkára, barátja, ápolója s szeszélyei zivatarának villámhárítója volt; kinek jó szívről, tiszta jelleméről áradó elismeréssel s becsüléssel szólt — távollétében; s kit viszont, ha jelen volt, élcekkal, tréfákkal, de csipős szeszélyeivel is annyira boszongtatott, mint senki mást. A máj- és vesekőros kedélybeteg öreg úr szeszélyei pedig könnyen magyarázhatók, de csak legbuzgóbb hívei vagy oly odaadó szerető rokona által tűrhetők valának, mint Zichy Géza vala.

Megható volt legidősb fia iránti lelkületét s viszonyát észlelni.

A leggyöngédebb atyai szeretet és aggodalom lát-

fejére, kisietett a szobákra, s le a lépcsőkön, hova különben soha ki nem ment — kinyitá a hintó ajtaját. s karjára fűzve, gyermeket jövedelmében vezeté be nejét.

Mily gyöngéd és figyelmes volt iránta, mily beszéd és tréfás, az ebéd mily derült, az ebéd utáni causerie a kis szalonban a feketekávé mellett mily kedélyes, az egész délután hangulata mily ünnepi!

És a boldog-boldogtalan grófné néha suttogva adá életjelét legtitkosabb, legédesb, annyit csalódott, soha meg nem szűnt reményének: „Nemde mégis ki fog egyszer jönni innen férjem, és hazatérni? Mit hisz Ön?” Köszív kell vala hozzá azt mondani: „Nem hiszem!” — Nem is mondtam.

Hanem a gróf előtt erről az összes egész világért nem is merészt beszélni senki. Az ő illethetetlen s legkényesebb rögeszméje vala, hogy ő élve el nem hagyja többé e házat! Rögeszme volt-e ez? Fogadalom? Vagy sejtetem?

De a gyöngéd rokonszeretet mily leleményes volt apró cselekedben, miknek célja volt őt kicsalni, legelőbb csak a kertbe, hogy a levegőhöz, a szabadba, talán haza, talán Cenkre!

A gróft minden érdekelte, mi a testgyakorlat és edzés, a gimnasztika körébe vág. Általán szerette a

KECSKEMÉTHY AURÉL

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN UTOLSÓ ÉVEI ÉS HALÁLA (1849–1860)

szólagos hidegséggel vegyülve vala nála; a jóság és okosság, a szeretet és bíráló szigor éppen azon helyes vegyülete, mely apában kívánatos. Mily becsüléssel szólt róla, ha jelen nem volt; mint árulá el atyai büszkeségét a sikerült ifjúra; mennyire értette szép tulajdonságait; mit remélt jövőjére nézve tiszta esztét! De ha vele szemben volt, magyaros zsarnok apának látszik; hódolatot követelt, melyet a határtalan fiúi tisztelet amúgy sem tagadott meg tőle. Gyakran gúnyosan bánt el vele, s nem látszék komoly értéket helyezni reá. Ez már modorához tartozék.

Ödön gróf még akkor igen fiatal volt; de annak is mindig dicsérte jó szívét s természetes esztét.

Egy ízben arról szó, hogy Béla gróf Afrikába óhajtott menni, oroszánvádszatra.

Nosza, megindult az öreg úr gúnyzápora!

— Mit akarsz azzal elérni? Valami dicsőséget keresz abban, oroszánt lóni? Akárhány blazirt turista és kalandor lőtt már halomra oroszánokat! Nem is látom át, mi szép van abban, irtani e nemes állatot. És aztán híres oroszánvádsz van már elég; Gérard, a tue-lionon akarsz túltenni? Hát az egy Széchenyirez il- lő ámbíció, hogy oroszánpuhító? — és több efféle patogott szegény Bélára.

Hanem au fond meglátszik e gunyor alatt is, hogy az atya kissé félti fiát az oroszánoktól; és hogy tulajdonképp mégis tetszik neki fia bátorsága. És az elől- titi vitakozásnak utóbb azon szentencia lón a vége: Hiszen nem bánom, eredj; férfias multság; egy időre nem árt; csak azt ne képzeld, hogy ennél nagyobb teendő nem lesz az életben; vagy hogy a férfi legbátrabb tette — oroszánt lóni.

A legszebb, valóban eszményi viszony volt azonban közte és neje között. Senki sem hatott kedélyére oly jótékonyan s megnyugtatólag, mint ezen angyali jóságú s még idősb korában is elbájoló nő, ki a gróf kedély- állapota javultával oly gyakran jött ki a grófhöz, amint ez óhajtni látszik.

Egy vasárnap ebédre váratott. Mi néhányan előbb jöttünk, s jóízűn társalgottunk a gróffal. De minél inkább közeledék az óra, melyben a grófnő megjelen- dő volt, annál szórakozottabb, nyugtalanabb lón a gróf. Minduntalan az ablakhoz fordult, melyből a parkba s annak tekervényes kocsijára belátni; és midőn hintó- ja csakugyan szembetűnt, a gróf hirtelen sapkát tón

tréfát, kivált a fogadással fűszerezett. Gróf Zichy Rezső tehát fogadott a gróffal, hogy ő tizenhét lábát fog ugrani. (Ugrott tizenhét láb s egy hüvelyk hosz- szat.)

Az öreg urat, ki más ifjú grófra mindig élcelt — „Te vagy a legbátrabb ember, akit ismerek, ily vékony lábszárral vakmerőség az utcán járni”, ez vala ren- des refrénje —, e tréfa annyira érdeklé, hogy néhány aranyat tűzött ki a győztes jutalmául. Az ugróhely a kertben a kitűzött mérték szerint puhára fölcsatolt, s fővennyel behintetett; s nagy komolysággal minden in- tézkedés megtételét.

Magam e tréfáról csak néhány nap múlva hallot- tam beszélni; ennél fogva célszerűnek tartom a szemtanú, dr. Guszmán idézni, kinek néhány sorai fölül- mulhatatlanul illusztrálják az egész jelenetet.

„A nap és óra elérkezett. A testvérek megérkez- tek. Az öreg gróf kiválólag derűlnek mutatkozott. Az ablakok kinyitattak. Az ifjú grófok úgy vélekedtek, hogy az ugrás érdekesebb volna közelebről látni. A folyosóajtó megnyitott, s a gróf a legderültebb hangu- latban ment le a lépcsőzeten, s kilépett a házából a versenyterig. Itt állott keresztbe vetett karokkal első ízben szabad el alott, a két ifjú gróf testi ruganyossá- gában gyönyörködve. De kis idő múlva ismét a régi kéjelmetlen komolyság ereszkedett le vonásaiba. Félén- ken tekintett ide s tova, s lépése fölött kellett lenni lát- szék elmékedni. Hamar visszatért; s én megilletődve néztem utána. A természet beteges nyilvánulása volt-e a színváltozás szokatlan benyomása alatt? Vagy szem- rehányó intés egy titkos fogadalomra? Vagy mind a kettő együtt?”

Még egy alkalommal jött ki a gróf a kertbe. Ő tud- niillik hallván, hogy a Fertőben fordés — Cenkhez kö- zel — kényelmetlen, mert a homok már messze föld- re terjed a parttól, egy fordókoci mintáját gondola ki, s készítetté el, mely midőn elhozott, a gróf lement, azt gondosan megvizsgálta, néhány igazítást javasolt rajta; de a legszebb idő dacára ismét azonnal fölment.

E két kísérlet után nemigen látszék indokoltnak a remény, hogy a gróf egyhamar elhagyandja önválaszt- tott fogházát.

Egyébiránt ő legkevésbé sem látszék innen kivá- gyódni. Sem a természet bájai, sem azon örömek, mik- kel a kultárság biztathatá, nem látszottak reá vonz- erőt gyakorolni. Ő létét honosan rendezé be szállásán;

a világot ott összpontosította; családja, baráti, tiszte- lői oda gyülekeztek; lakása legnagyobb komforttal volt rendezve; s szabad levegőben sem volt hiánya, csak ablakát kelle kinyitnia. Gyakran, ha szó volt, miért nem megy ki a gróf a kertbe vagy szabadba: „A te- remtés sokkal szebb, hogysem én hozzá illeném” — válaszolá félig komolyan, félig keserű gúnyal.

Egy este az öreg urat igen jó kedvben egyedül tá- láltam. Jóízűn beszélgettünk egyről-másról, közbe- szőve a napi politikát s az haute volée afféle mende- mondait, hogy a legközelebbi napokban Bach visszalép, s Windischgrätz nevezetik ki miniszterelnöknek, mi arisztokráciai körökben 1858 végén kicsinált dolognak tartaték.

Azután elővevő csakányát, egy derült csárdást fúj- dogált rajta, s csoszogó lábaival néhány pas-t tón mel- lette. Különös hatást tón rám e jelenet. Ellenállhatat- lanul elszomorodtam. Valóban Széchenyi István-e, ki itt tarka sapkával fején s török szultáni öltözetben fu- voláz és csárdást táncol előttem?... És nem-e Dávid király bibliai képe ez, amint a frigszekevény előtt tán- col — majd az ősz szakállú Lear király tragédiája le- begett meghatott fantáziám előtt.

Hanem az én Learem néhány perc múlva ismét le- ült, s a politikai-társadalmi filozófia legmélyebb föl- adványairól oly szellemesen s oly bölcsen elmélkedék, hogy gyönyör volt hallgatni, és senki sem hitte volna, hogy beteg kedélyű férfi áll előtte, kinek szüksége van azon azilumra, ahol elrejtőzött.

A hazai ügyek képezvén a grófnál a társalgás rend- szerinti tárgyát, lehetetlen volt az 1848 előtti esemé- nyeket is koronként szóba nem hozni.

És ilyenkor éppoly érdekes, amely kellemes volt észlelni, hogy a múltból, melynek maga főszereplője volt, mily elfogulatlanul elmélkedék.

Rekapitulált ugyan egy-egy pártusát, de teljes tár- gyilagossággal s oly nyugodalommal, mintha akárcsak a távol Afganisztán történeteiről beszélné.

És ami kellemesen föltűnt: ha Kossuthról emléke- zék, soha egy becsmerlő vagy rossz szóval sem illeté. Lelkében minden zürhangot kiengesztelt s kiegyenlített a haza bukása s az afölötti fájdalom.

Más tulajdonsága még inkább volt iránta tiszteletre gerjesztő.

Szabó Gyula írásának
folytatása az 5. oldalról

zatlan király hatalmi kereké úgy forgott tovább Magyarorszá- gon — és azzal együtt természetesen a korona másik „magyar házában”, Erdélyben is —, hogy attól a nemesség álma pil- lanatig sem lehetett nyugodt. Mert még jóformán el sem ült a jobbágyfelkelés „réme”, Bécsből máris jött a közigazgatási rendelet, azzal az újtással leve meg a vármegyei nemesség „respublicait”, hogy az ország megyéit — az örökös tartomá- nyok mintájára — tíz nagyobb kerületbe szervezték, a kerü- letek élére egy-egy biztos került, s azzal gyakorlatilag vége lett a nemesség megyei hatalmának, önállóságának, a „megyei el- lenállás” lehetőségének. Mire Bihar megye „felirt” a rendelet ellen, arra már tiltakozhatott volna a következő ellen, mert pár hónap múltán már a jobbágyrendelet jött, az a császári intéz- kedés, amely magát a „jobbágy” nevezetet is eltörölve, meg- szüntette az örökös jobbágyságot, biztosította a szabad költöz- ködés jogát, s mindezer abban az évben, 1785-ben azzal tette fel a koronát József, hogy megtette „ajánlatát” a nemesi adó- menesség elöljárására. A német nyelvhasználat hatályba lépé- sének is ekkor volt a határideje, de azzal szemben már „a legmagyarabb megye” sem tanúsít ellenállást, mert az való- ságban a nemesség „sarkalatos érdekeit” nem érintette”. Ekkor azonban a legnagyobb kiváltságról, a legsarkalatosabb nemesi- rendi érdekről volt szó: „Végre II. József Magyarországon is be akarja hozni a földbirtok általános és egyenlő megadóztat-ását”. 1785-ben már senki sem kételkedett, hogy a császár meg akarja adóztatni a nemességet. A nemesség ezt halálos csá- pásnak tekintette. 1786-ban már a földék felmérését rendeli el, a mi mellőzhetetlen előzménye volt az új adórendszernek... A nemesség megdermedve nézi a kataszteri mérnökök és bizottságok működését. József még ekkor hatalmas rettegett fejedeleme volt... a gyűlölet csak akkor ébred fel a lelkekben, midőn a kiváltságos osztályok azt látják, hogy a császár el van tőkével az utolsó következtetést is kivonni az általa felállított

elvekből s hogy nem akarja kimélni társadalmi érdekeiket sem” — írja minderről kalauzoló könyvének különböző olda- lain Grünwald, s az egyik helyen ezt a sarkosított megállapítá- s is megfogalmazza a sarkalatos érdekek császári-„fejedelmi” megsértése kapcsán: „Magyarország döntő köréit nem a neme- zi érdekek megsértése, nem a nemzeti ideál megvalósítása, hanem a readi érdekek sérelme izgatta fel. II. József korában élet-halál harc folyt a fejedelem és a rendek között.”

A végén már mindenben, úton-útfélen ez a küzdelem folyt, maga az „ország útja” is „harctér” lett: „II. József nagyszerű terve volt Magyarország egyes vidékeit kóutakkal összekötni, melyek Budán és Pesten mint középpontban futottak volna össze... A jó utak legfőbb akadálya a nemesi kiváltság, mely- nél fogva a nemesség nem járul az utak építésének s fön- tartásának költségeihez. „Káros és sáros kiváltság” — mondja Berzeviczy — „pocsolyákba sülyedni vagy életveszélyt közt föl- fordulni. Miért kell az útépités egész terhét a paraszlat vi- selni?”

József utolsó éveiben megkezdődött a török háború, ami némileg elvonta a császárt a reformok útjáról, Franciaország- ban kitört a forradalom, s mindezzel egyidejűleg az ellenzéki magyar nemesség arra az útra lépett, hogy tárgyalások sorát kezdte el egy József elleni szövetség megkötése végett a po- rozsz udvarral, a Habsburg-ház legveszedelmesebb ellenfelé- vel. Mindez az „út” oda vezetett, hogy József viharos reform- évtizede csaknem egészében történelmi zsákutcába jutott egyik pillanatról a másikra.

Józsefet az utolsó években egyre jobban lekötötte a török háború, s a kiváltságok kiváltságának, a nemesi adómentesség- nek a megszüntetését már nem tudta „halálos csapásként” a nemességre mérni, annál kevésbé, mivel a hadi táborozásból betegem érkezett vissza Bécsbe, ahol betegágya hamarosan „halálos ágygá” változott. A „nemes szívű, de kiméletlen s erőszakos fejedelem leggyűlöltebb emberre” válik” akkorra „nemcsak Magyarországon, hanem birodalma egyéb részeiben

is”: „Betegségének hírére felvidülnek, felgyógyulása levertséget okoz.” A császár azonban nem gyógyul fel, s ahelyett az ország esik vissza hamarosan a hűbériség „egészséges fejlődést” gátló „betegségébe”. A változásnak — annak, hogy a kemény kezű uralkodó megtört — első jele az volt, hogy József a betegágyá- ból még decemberben elküldte a leiratot a megyékhez az or- szággyűlés összehívásáról — akkor már egy negyed százada híre sem volt az országban diétának —, s utána, alig egy hó- nappal később, 1790. január 28-án, egész életének és uralko- dásának kudarcaként visszavonta rendeleteit. Ugyanúgy felül-ről, abszolutisztikusan történt ez is, mint a rendeletek kiho- csátása, de ami addig kilenc éven keresztül tartott, az most egyetlen naphoz kapcsolódott, s közhasználatúan úgy szoktuk mondani, hogy a császár „halálos ágyán visszavonta intézke- déseit.” Két fő kivételként a türelmi pátenis és a jobbágyren- delet érvényben maradt, de az éveken át keményen kimunkált reformrendszer összeomlott. Egy hónap sem telt el, február 20-án már József is halott volt. „Halálának hírért az öröm újjongásával fogadják országszerzte.” Keresztjesi József tanú- sága szerint az öröm nem volt egyöntetű: „Vajon miért örül- nek most az urak?” — tudakozták a parasztok, melyre egy másik így felelt: „azért, mert meghalt a király.”

Utolsó „rendelete” a haldokló királynak az volt, hogy a ko- ronát szolgáltatassák vissza Magyarországnak, s szállítsák Bu- dára. Ezzel a rendelettel a király életének végnapjai diadal- menetes ünnepé mámorosodtak a magyar nemesség köréi- ben. Február 17-én adták át az udvari kincstárból a koronát Bécsben a két koronaörnek, másnap elindult a főurak-testörök menete a koronával, még aznap átlépték Magyarország hatá- rát, onnan már nemesi bandériumok díszruhájá ékesítette az útvonalat, amely elkerülte Pozsonyt, a korona régi őrzőhelyét, ahonnan csaknem hat esztendővel azelőtt vitette fel Bécsbe a „nemzeti ereklyét” a császári rendelet, s miután Kőpcsényben és Győrben is éjszakáztak egyet-egyet, 20-án Esztergomban, a káptalan házában volt egy „megállójá” a koronának. Azon a napon halt meg II. József Bécsben, s a korona másnap, a ko- ronázatlan király halálát követő napon érkezett meg a magyar királyok régi székhelyére, Budára. A Bécsbe szállításkor ké-

Nemritkán beszélt ugyan nagy terveiről; s mily cselekedbe és fogásokba került neki e vagy ama vállalatát körösztülvinni? Mint volt valamely látszólag frivol vagy csak pénzileg gyakorlati teremtményével magassabb eszmebeli célzata, például a Lánchiddal a nemesi nemfizetés elvének megtörése; amiért is Szepesy püspök mindig attól félt, hogy majd mindenfelé az országban Lánchidakat építenek, hogy adófizetésre szoktassa a nemeset; és mint illeszté ő látszólag kis vállalatát a nemzet polgárosításának nagyszerű tervébe, mely fejében tisztán állt.

De sohasem dicsekedett. Beszélt e dolgokról és saját tetteiről, de legcsekélyebb hiúság nélkül. Amit tett, arról úgy szólt, mintha másképp senki sem cselekedhetett volna. Erdemet nem helyezte belé. Nem is provokálta hallgatóit, hogy netán valami magaslatot szót mondjanak. Azt hiszem, illet teljes közönnyel vagy éppen megvetéssel fogadott volna.

Ilyenkor látszák ő egész lelki nagyságában, s egyúttal arisztokráciai jellemében. Miért dicsekedett volna ő? Amit a hazáért tön, azt önmagáért tette; csak úgy, mint hogyha jószágait befizetné. A haza az ővé volt. Ő a nemzetnek nemcsak tagja, hanem családfeje, fejedelme. Mégpedig meglehetősen abszolutisztikus igényekkel, ki nem szívesen látta, ha mások is avatkoznak ügyeibe.

Ilyenforma lehetett Széchenyi érzülete. Ebből magyarázható az, hogy személyét a nemzettel teljesen azonosította; hogy fajában személyisége teljesen feloldott; innen azon mély haza- és fajszeretet, melynek mását nem találtam egyetlenegy kiváló s lelkes hazánkiában sem; mely az önszeretettől különválasztható sem volt, annyira összeforrt vele.

Ő a nemzettest egy organikus része volt. Ha a nemzetnek csak kisujját sebeztek is meg, annak fájdalma az ő velejéig hatott. Mennyit szenvedhetett ő a nemzet eltiporítása, a bosszú és visszatorlás napjaiban? Azt csak Isten tudhatja.

Mi sem jellemzi összes lelkiállapotát oly mélyen, mint őrvöngésének első rohamában ama fájdalmas fölkiáltás: „Ő, az én füstbe ment életem!”

A nagy filozóf, Fichte azt mondja: „Az emberben minden nemes és nagy oda viendő vissza, hogy személyét fajában elveszítse, hogy faja ügyének életét szentelje, hogy azért dolgozzék, szenvedjen, s önmagát föloldozva meghaljon.”

Kétségtelenül ebben van az emberi nagyság, s ez adja meg Széchenynek „a nagy ember” jellegét.

Ő Döblingben beteges öreg ember volt, de a „nagy ember” e jellegét meghagyta neki a jó Isten, annyi érdemei jutalmául.

De ő nagyságának öntudatával nem látszik bírni. Ő egyszerűen az volt, ami, hiúság s önhittség nélkül. Sőt ellenkezőleg, annak fájó sejtelmével bírt, hogy ő már nem a régi Széchenyi többé! Gyakran s könnyen elérhető célzással önmagára emlegette, mily „szörnyű dolog az — önmagát túlélni”.

De voltak gyenge órái is, midőn életuntsága dacára is némi örömet talált azon önvakításban, mintha ő még, ha öreg is, de erőteljes férfiú, kinek oka és joga van csüggni még az életben. Egy kis társaság egy ízben ebéd után a napi események körül forgott a beszéd, és valamely hamburgi lap által a miskolci protestáns gyűlésről hozott tudósítás olvastatott föl. Abban egyebek közt e szavak fordultak elő: „az ősz báró Vay”. Erre a gróf indulatosan fölugrott, és öklével az asztalra ütve, fölkiálta:

— Minő gyöngédelen daróc emberek ezek a németek! Mi közük Vay ősz hajához? A báró tán nálamnál is fiatalabb, hanem kétkedés nélkül mondhatjuk, mindkettőnk szellemi ereje bármily fiatal emberével mérkőzhetik! Angliában Wellingtonról szólván, ki nálunknál sokkal öregebb volt, soha nem mondá senki, hogy ősz herceg, hanem aggastyán léteire is még mindig „a vashercegnek” címezték. — A gróf még soká nem tudott megválni ezen témától, és minden szavából az látszott ki, hogy nem akarna öreg lenni! De efféle szeszély nála ritka volt; hamar visszasett azon sanyarú tudatba, mely rajta uralkodék, hogy „túlélte magát”.

Igenis, ő túlélte magát. De mily tisztán és mily meszsze látott az ő csaknem prófétai elméje. Még csak tudom méltányolni, ha visszaemlékezem azokra, miket mondott, s azokra, mik azóta Ausztriában s hazánkban történtek.

Nem kételkedett ő, hogy a Bach-rendszer csúfos bukásának kényszerűsége előbb-utóbb beálland, am-bár az ő türelmetlenségéhez mérve lassan fejlődött ezen esemény; hanem szüntelen azon töprenkedés, hogy az akkor beállandó képtelen zavarokból miként fog kifejlődni Magyarország. Nemzetünk államjogi állása, a régi Magyarország megmenthető lesz-e? És leg-jobb esetben nem fog-e nemzeti szövettségek rendszerében mint olyan, mint Magyarország, elenyészni? Ezen jövőbeli eszmék mélyen foglalkoztatták elméjét; s nemigen vigasztalók voltak lelkére!

Hanem a jelen események is igénybe vették őt. Fe-szült figyelemmel kísérte az olasz események fejlődé-sének pókhálószárait 1858 végén; s nagy, de üdítő iz-galomba hozta az 1859 első negyedéve. Ő tisztán látta, mi fog jönni, és jó előre. Bizonyítják ezt 1859. ápril 28-án hozzám írott levelének következő sorai: „Ugy sejttem, nagyon közel állnak a mi jó főuraink valami kimondhatatlan kudarchoz! Adja az Eg!” [...]

Minél tovább fejlődtek az olasz ügyek, annál jobb kedvű lón az öreg úr. Mondhatni — trivialis kitétel-el élve — hogy a markába nevetett, látva, miként rohan az akkori kormány az öncsinálta örvénybe.

Többi közt küldék neki egy az időben nagy zajt ütött rőpiratot, a híres természettudós s materialista és demokratának hivatalosan kikiáltott Vogt Karolytól, mely az ausztriai kormány eljárását az olasz bonyoda-lomban rútul kicéegrezte. Csúfosan kemény pamflet volt az, mely később, mikor már az egész világ olvasta, a bölcs rendőrség által more solito keményen el is til-tatott. [...]

Mily fölséges szatíra a bécsi lapok s hivatalos kö-rök akkori hangulatára, mely a legbizakodottabb dia-dalmámor vala — anticipando; míg ellenben a nagy publikum, az ausztriai népek s a legjobb érületű pol-gárok is lelkük mélyében az ellenség diadalát óhajták és remélték —, tudván, hogy csak ez buktathatja meg az uralkodó oktan kormányrendszert.

Általában patológiai jellem — alapvonása, mint be-tegségének forrása, a hazaszeretet volt. A hazában tel-jesen elveszett, a haza eszméjében s érdekeiben felol-vadt az egész énje. Pillanatnyi hangulata — amennyi-be nem testi bajai által föltételeztetett — egyedül attól függött, vajon a hazára nézve kedvező, ügyei jobbra fordultával, a „szisztema” közel bukásával kecsegtető híreket kapott-e. Akkor idegrendszere föl vala villa-nyozva; nem csak lelke derült, s mint virágkehely a nap sugarára, megnyílt vala, még teste is erősebbnek látszék. Főlegyen esdedett, s tekintéllyel beszélt. Szé-chenyi Istvánnak érzé ismét magát.

Majd asztalhoz ültünk, s ilyenkor nem gunyoros, hanem kedélyes volt társalgása; tréfák és allotriák vál-tak fel egymást, s egy-egy üveg pezsgő is ürittetett —

melyből ő természetesen alig ivott két fél pohárkát — a hazára s jobb időkre köszöntve! Ilyenkor, midőn az adomák, élcek, bolondságok s néha sikamlós történet-kék mindenki részéről özönlöttek, nemegyszer tev é azon észrevételt: „No lám, ha most látna a rendőrség, meggyőződnek, mily ártatlanul töltjük az időt, s meny-nyire távol vagyunk minden konspirációtól!”

Sokszor történt ellenben, ha estelihez ültünk, Béla, Ödön és Zichy Géza grófok — az utolsó hónapokban néha Falk Miksa — s vidékről jött valamely kedves embere társaságában, s az öreg úr búsan mondá: „Ma, barátim, csak sört kaptok, a haza ege borult, nincs mi-re igyunk.”

Általán 1859-ben láthatólag üdült. Az olasz hadjá-rat kézzelfoghatóvá tev é a tíz évig követett kormány-zat elhibázott voltát. A vas „szisztema” minden pán-tja s fogantyúja recsegni, sodronyai bomladozni kezd-tek. Fordulat reménye derengett.

Széchenyinél mind gyakoribbak lőnek tekintélyes férfiak látogatásai. Rechberg gróf, a kabinet látható fe-je, Schmerling úr, az ellenzék miniszterjelöltje nem tarták helytelennek az agg státuszférfiút fölkeresni a tébolydában. Politikai színezetű ebédek váltak fel egy-mást.

A hazának nem egy, a múltban kitént s ma is ki-tűnő férfiával ismerkedtem meg itt. Múlt, jelen és le-hető jövő hányatott meg. Mit kellene tenni másoknak, midőn mi nem tehetünk még sokat? Mit lehetne s kel-lene tennünk — nekünk magyarokul —, ha majd ütni fog az óra? Egy lojális, józan kibékülési politika alap-eszméi állapítottak meg itt, melyek ma is szentül tar-tandók a nemzet és trón által, hogy ismét a régi jólét és előnyök érzetével kölcsönös bizalom hassa át vi-szonyaikat, s újra hatalomra emelkedjék az ausztriai birodalom.

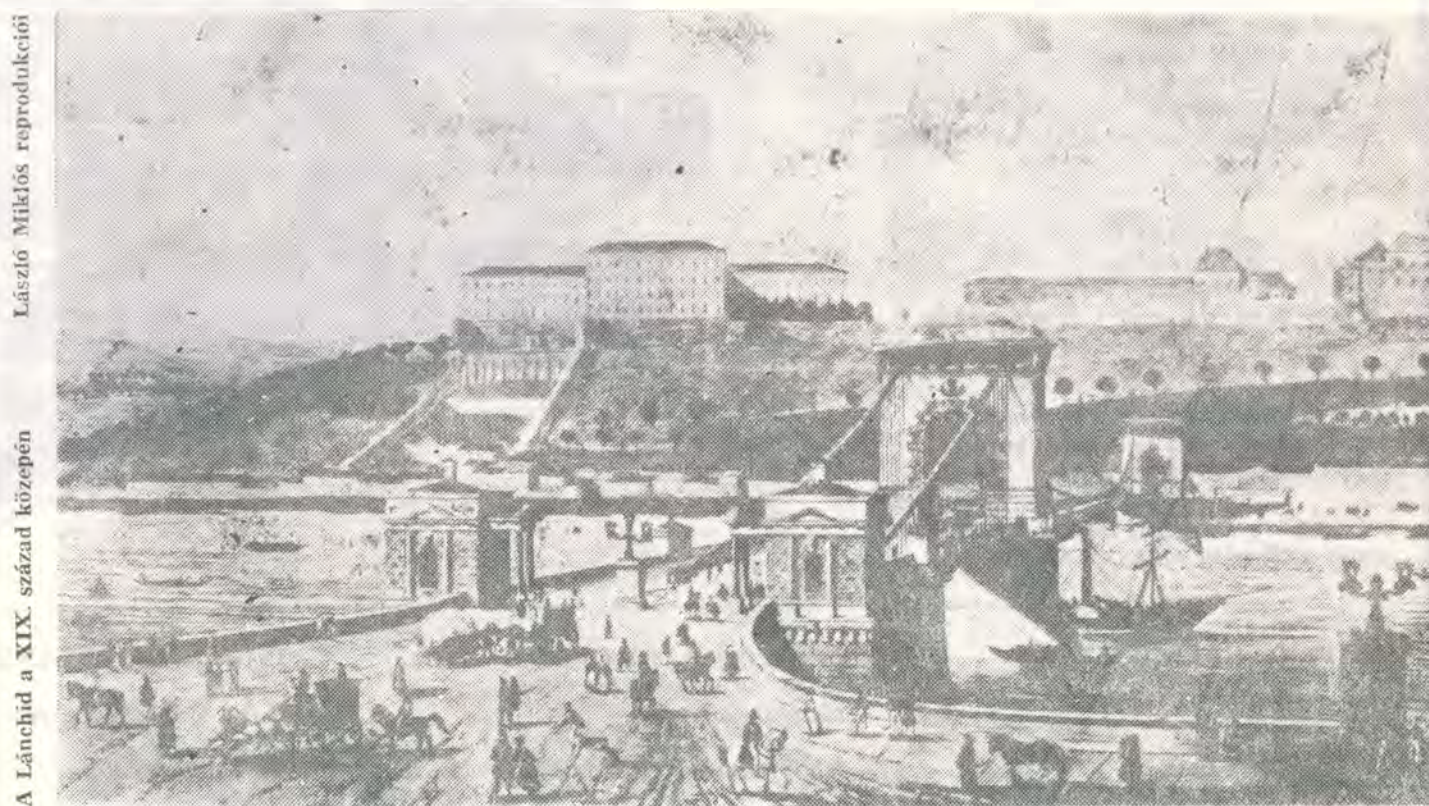
A nagy és nemeslelkű férfiú azóta sírba szállt. Po-litikájának azon diadala még mindig késik, melyet oly türelmetlenül várt, de melyet bevárni neki már ereje nem volt. Az új korszak vajdásaiban azonban még részt vőn, azokba bésodortatott, azoknak áldozata is lett.

Minő részt vett Széchenyi e korszak érlelésében, mint ragadta fatumszerűleg ebbeli tevékenysége a vég-katasztrófa elé, annak rövid előadása a két legköze-lebbi fejezet tárgya leend.

(Folytatjuk)

Jegyzetek

lue-lion — oroszánölő
au fond — alapiában véve
causerie — csevegés
haute volée — előkelő társaság
pas-t — lépést
rekapitulált — összefoglalt
investálta — beruházással felújította
more solito — szokott módon
anticipando — megelőlegezetten
allotriák — bohóságok

László Miklós reprodukciói

A Lánchid a XIX. század közepén

szült elismervény szerint nyolc „kellékből” állt a koronaszállit-mány, első „tételként” „az ország Szent Koronájával”, „amely-nek keresztje egyik oldalra elnyomódott”, s amely mellett a „negyedik” helyen ott volt „Szent István kardja” is. Mindez most ott volt Budán, a „nemzeti különállás szimbólumaként”, mintegy feltámadva a király halálával, napokon át „magyar zenétől”, „magyar táncotól” s „magyar szabadságot” éltető be-szédéktől kísérve a diadalúton.

Visszakerült a magyar korona a budai királyi palotába, és azzal együtt nagyot fordult a nyelv; kules — a „Schluss” — még a magyar nemesk száján is: „Jtt rövid oratója [-beszéde] lévén Zichy Károlynak, az ország bírájának, ki akarta nyitni a ládát, de nem nyílt — jegyezte fel a naplójában Keresztesi. — Németül más kulesot kérven, melyre mond egy ott álló magyar úr, Nemes Zsigmond: »Kegyelmes Uram! nem német korona az, nem tud az németül; próbálja excellentiád magyarul s úgy szóljon hozzá, majd kinyílik.» — Melyen mindenek elmo-solyodván, a judex cüriae [-országbíró] is magyarul kinyitotta a ládát s belőle a korona kivételén, a palota folyosójáról meg-mutatattat az összesereglett sokaságnak.” A jelenet már-már olyan vezetes volt, mint csaknem fél századdal azelőtt az a pozsonyi, amikor a „Vitam et sanguinem!”-et kiáltották Mária Teréziának — ezúttal azonban, mintegy fordítottjaként annak, kis híján „trónfosztásos” jellege volt a „németellenesre” hevült jelenetnek — és mint vezetes jelenet, külön megkapta a leírását Péczely József *Mindenes Gyűjteményében* is, a frissen megszületett hírlapírás friss hírközlése révén: „... mikor a sz. koronát Budán a ládából ki akarták venni, igen nehezen for-dult az egyik kulcs, azért is némelyek már Schlossert akartak hivatalni. Egy magyar úr meghallja, hogy Schlossert emleget-nek: Magyarul beszéljünk nagyméltóságú uraim a ládához, mindjárt megnyílik az. Alig mondotta ki e szót, hogy ki is nyílt a láda.”

Vége lett akkor egyszerre a jőzsefi német „lakatosságának”- „Schlosserségnek” Magyarországon, s minthogy júniusban már országgyűlésre is gyűlhetek a rendek — méghozzá ugyancsak Budára, a korona helyénvalóbb őrzőhelyére, nem Pozsonyba —, már a megyei utasítások úgy készűltek, hogy az országgyűlésen

a rendek magyar nyelven és magyar ruhában állítsák vissza az alkotmányt, az ország függetlenségét. Ha addig „a magyar nyelvet és ruhát a műveletlenség, falusiasság ismertető jele-nek tartották”, most ez lett a két legfőbb „jele” annak, hogy Magyarország alkotmányos szabadságának útjából elfűtja a ka-lapos király önkényuralmát a vihar. Keresztesi József hosszú s eleven passzusokban írta le naplójában a magyarországi vál-tozásnak ezt a József halálával bekövetkezett — nagy érzelmi hullámokkal, „patriotizmussal”, „enthusiasmus”-szal áradó — árvízi jelenségét: „Legelőben is a nemzeti magyar ruhának felvételén kezdett éledni a patriotizmus, mely annál szebb és csodálatosabb volt, hogy már alig lehetett magyar öltözetben látni valakit, mindenütt, mint az árvíz, a német öltözet elá-radott. Ekkor pedig hirtelen a legigazabb magyar köntösök támadtak fel. Majd minden vármegyék különös uniformát vá-lasztottak... A ruhákra hányt arany sujtásnak, paszomátnak vége-hossza nem vala, melyek a hazában elfogyván, külső or-szágokra is mentek vásárolni. Sok helyeken a kalapot elhány-ván, megégetvén, kucsmát és csákostűveget raktak fejükbe. A kin a német ruha találtatott magyarul lévén, róla leszaggatták, compániákban [-társaságokban], bálókban magyaron kívül más ruhát nem szenvedtek... Az ifjak és urak az eddig oldaluk-on billegett penicziulus helyett széles magyar kardokat kö-tötték, paripákat vásároltak s azokon nyargalóztak... Ide já-rult az is, hogy mindenek magyarul beszélnek, a kik nem tudják, tanulják a nyelvet, holott azelőtt kevés hónapokkal, kivált nagy társaságban, magyar nyelven szólót találni nem lehetett. Maguk az urak magyarul szólni szégyenlettek, so-kan pedig nem is tudták, kivált a nagy familiák, magyarul, a magyar gyermek nemetül kezdett megszólalni. Szerencsés fátum tehát, hogy ily hirtelen a magyar ruha és nyelv a maga nem-zeténél becsültre kapott... eddig szégyenlett a magyar né-metül nem beszélni, most pedig magát azt a nemzetet gyű-löli, melynek nyelvén beszéle; ezelőtt kevés idővel szégyen-lett magyar nemzeti öltözetben járni... most pedig a ruha-beli enthusiasmus hirtelen úgy elragadt mindenkit, hogy nem a posztót paszomátozzák, hanem a paszomántot posz-tozzák meg. Nem is nadrag, nem is mente a dolmán, ha csak

2 s 3 száz rőf arany vagy ezüst sujtás nincsen rajta... A sarkantyú ezüst és arany, a csizma kövekkel, gyöngyökkel rakatik ki... Hát így készül meg a haza boldogsága? Most ez időben, midőn a francia nemzet minden arany és ezüst portékáját pénzé tette, hogy hazáját boldogítsa, a magyar mind a ruhájára varratta s mint az újonnan feltalált ameri-kanusok [felfedezett indiánok], tükröt viselnek a hátukon”...

Mindezen sok diszkellék közül, a német kalapot is meg-égető tűz mellől a császári reformkalapot tovaragadó árhu-lámra is vetett egy búcsúpillantást Keresztesi, lényegében az egész korszakot belefogva a pillantásba: „Soha II. Józsefnél dicsőségesebben uralkodó fejedelem e földön nem lett volna, ha az újításokra nagyon nem hajlott volna és minden dol-gokban reformátor nem kívánt volna lenni. De minthogy a reformáció kedvetlen dolog a régiekben megrögzött embe-rek előtt: ő is ezzel majd minden rendek előtt való kedves-ségét elvesztette. Az ő főrendei ötlet nem szerették, ugyanis midőn a köznépnek sokat engedett és azt a lenyomatozt font-ban feljebb emelte, azzal az urakat alább ejtette a fontban és így ellenségeivé tette. A barátokat, apácákat eltörölte, a papoknak nagy jövedelmét kisebbre vette; ez által mind a papok, mind azok, kik a papok konyhájáról éltek, ellenségei-vé lettek. A nemességnek hatalmát határ közé szorította és azt, a mi a nagy születésnek jussa volt azelőtt, csak az er-deemnek adta: így azokat, kiknek nemes eleiken kívül semmi érdemük nem volt, ellenségeivé tette... Egy szóval azért ha-ragudott minden Józsefre, mert reformátor volt, még a vallás dolgában is... Ez az oka, hogy a mily nagy volt felőle elő-szór a jöreménység és hozzá való szeretet, olyan nagy volt utóljára a töle való idegenség; úgy, hogy a legjobb dolog sem tetszett, csak azért, mert József elrendelte... Azonban én úgy hiszem, hogy eljőhet még az az idő, melyben József lé-szen, mint a nap... A protestánsoktól ugyan megérdemli a maga országában, hogy az ő hamvait szentnek tartásák. Elő-z az hozzá, hogy az ő halálával olyanná lett Magyarország, mint az árvíz, mely midőn a gátakat elszaggatta, mindenfelé ki-csap nagy rohanással és ami elébe akad, elragadja, a mint a következendő dolgok is bizonyítják.”

A TITKOKAT AZ UJJAIMNAK MONDOM EL

En mindig először megszagolom a könyveket, beszívom a képeket és a betűket, aztán úgy érzem: én vagyok a mese és a könyv az olvasó!

Szereted nézni, ha villámlik? Ne mondd, hogy menjek el az ablaktól! Ilyenkor tüzes késsel szétnyiszagolják az eget. Ha villámlik, éppúgy dobog a szívem, mint amikor meglékelik a görögdinnyét. Tudom, hogy nem fáj neki, de mégis recseg és piros.

Sose veszekedjetelek előttem, az rosszabb, mintha megvernétek. Akkor már jobb, ha rám haragusztok együtt, mert megjavulok és kibékülünk, de ha ti veszekedtek, sose tudom, melyikötök a rossz.

Ha állat lennék, soha nem tartanék embert a lakásban, mert lármázik, piszkot csinál és egészségtelen.

KAMASZSÁGOK

Szülők vendégek előtt: mindig leviszi a szemetet, valószínűleg felveszik, most éppen kitüntették, nem, még nem udvarol, nagyon helyes a kislány, persze hogy sportol, hiába, nekik se könnyű!

Dédapa kétezer-hatszázhetvenötödör: meséltem már nektek, mit csinált Doberdóban az az utász főhadnagy a tábori latrinánál? Igen, dédapa. Most már inkább mutassa!

Peti a röntgenképét tette az igazolványába. Az ellenőr hosszasan forgatta, és megkérdezte, miért nincs pecsét rajta.

De hát miért? — kérdezte Anya. Csak — feleltem, és vállat vontam. Nem értelek — rázta a fejét, és sirni kezdett. Az anyák csak addig értik a gyerekeiket, amíg azok nem tudnak beszélni.

BRITT G. HALLQVIST

BALESET

Egy fasorban volt. Három-négy kocsi állt az úton. Megállítottak minket. Egy férfi feküdt a fűben, nyöszörgött és véres volt az arca. Robogóval rohant egy fának. A rendőr és a mentők még nem értek oda.

Valamit kérdeztek tőlünk magyarul, mert ez Magyarországon volt. Azt hiszem, doktort mondtak.

Mikor továbbmentünk, azt mondta papa: „Biztosan élt még. Nyöszörgött.“ És mama: „Semmit sem tehattünk.“ Aztán csend lett a kocsiban.

NAGYMAMA ÉS FÁBIÁN

Nagymama csak ül, szót se szól, Elgondolkodott... Nem hallja, hogy kiabálunk, nem látja, hogy Thomas három sütit tőm a szájába.

Nagymama Fábiánra gondol. Fábián baba volt. Kopott és csúnya, majdnem kopasz. Nagymama négyéves volt. Szégyellte Fábiánt,

„Kis lap áll a nagy duma mentében” szempont szerkeszti Jakabffy Tamás

Szüleim rólam tömören: egyik fülén be, a másikon falra hányt borsó.

Van egy cigányfiú az osztályban. Mindenki nagyon kedves hozzá. Sűgnak neki, odaadják a tizóraijukat, a névnapján felköszöntik. Csak nem ülnek mellé, mert hátha lop.

Levelezünk: Kedves Szttyopa, Karel, Franz, Wojtek, Paolo...

Szereted az Orangután együttest? En is. Itt mindig esik az eső. Ott is? Köszönöm, jól vagyok. Már sokat hallottam a ti országotok szépségeiről. Jársz edzésre? En se. Mások is írj!

Kösz. Szia. Viszont. Nem tudom, hogy mondják. Neked és kedves szüleidnek is.

Jutka mindig elhúzódik, ha meg akarom simogatni. Ha nem simogatom, rám néz: na mi van, megkukultál?

Tenyeredbe hajtom a fejem, aztán két pihegő melled közé, megcsókolom a szádát, nehogy megszólalj. Ha azt mondanád: ne! vége lenne a varázslatnak.

Bea tegnap hazakísért, és ma a suliban levelet küldött egy szál virággal. Nagyi szerint készíthetem a keletgyémet.

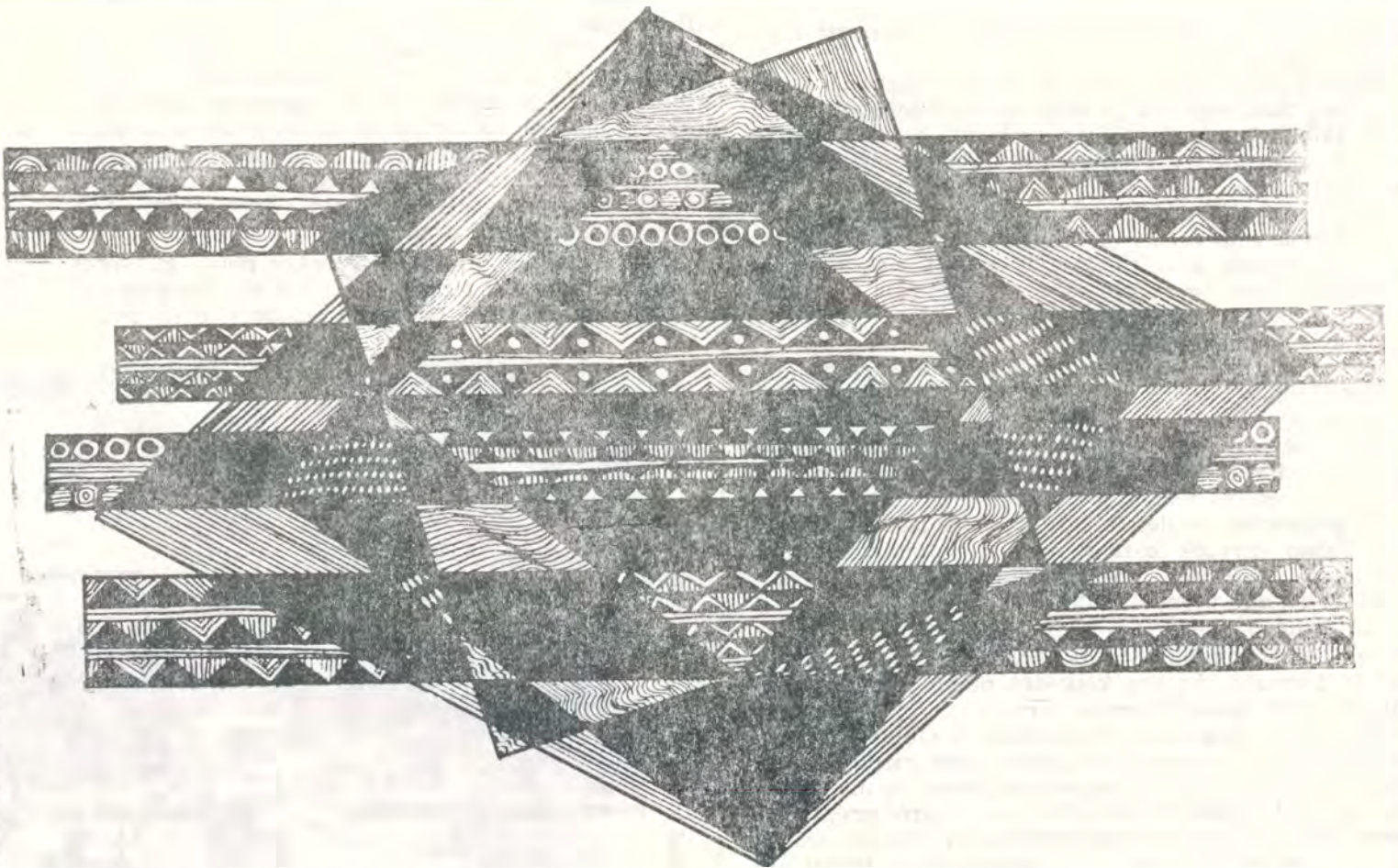
Megkérdeztem egy legyet, miért röpköd és zümmög szüntelen, lám, a pók csendben, nyugodtan szöveget, megalapozza a jövőjét. Mire ő azt mondta, hogy ne ezópuszkodjak, mindenkinek más a bioritmusa. A legyet átirányítottam Apához.

A felnőttekben azt nem bírom, hogy olyan fonoskodóak, meg vannak győződve róla, hogy nélkülözhetetlenek. Mindent „értem“ csinálnak, de semmit sem velem.

Hiába no, ti is voltatok fiatalok! — mondják a szüleimnek. Ilyenkor Anya este gyümölcspakolást rak az arcára.

Lődörögni jó, a céltudatos pihenés majdnem olyan fárasztó, mint a munka.

A kisgyerek azt kérdezi: miért? a nagyobb: mikor? a felnőtt: minek? az öreg: meddig? a vén: kicsodát?

Heim András grafikája

és egy nap a szemétdöörbe dobta, de mikor a szemetes elment, elsírta magát.

Nagymamának sok babája volt annak idején, de mindet elfelejtette, csak Fábiánt nem. Most csak ül, szót sem szól. Elgondolkodott...

SIV WIDERBERG

MÓNÁÉKNÁL

Mónáéknál úgy beszélnek a gyerekekkel, mintha nagy volna. „Mit gondolsz?“ kérdik — Móna papája meg a mamája — „Mit gondolsz? Szerinted hogy lenne jobb? Szerinted hogy kéne csinálni?“ Aztán: „Értem. Azt mondd? Lássuk csak. Tényleg, tökéletesen igazad van!“ Vagy: „Nem, azt hiszem, ebben tévedsz...“

Szeretném, ha Mónáéknál — nálunk lenne

INGRID SJÖSTRAND

HA VOLNA APUKÁM

Ha volna apukám, ő lenne a legerősebb. Kocsival járna, és a kocsiajtó hangosan becsapódna, mikor hazajön. Pipázna, és benzinszaga volna, és minden este hancúrozna velem. Aztán újságot olvasna, vagy kiabálna velem: Mi lesz így belőled, te kölyök? Volna egy hatalmas télikabátja, és abban elbújnék előle, Ha volna apukám.

ANYUBAN AZT NEM BÍROM

Anyuban azt nem bírom, hogy mindenre tud mondani valami okosat. Ha azt mondom, hogy minden olyan unalmas, hogy semmi kedvem suliba menni, hogy utálok Kerstint, hogy szorít az új trikóm, ő már mondja is, hogy majd megjön a kedvem, hogy tegnap még szerettem Kerstint, és hogy vegyél fel másik trikót! Az ember még csak nem is unatkozhat nyugodtan.

SIV WIDERBERG

SUSANNA

Susannáéknál voltam néhány napig. Ott aludtam. Ott ettem. Ott játszottam. Ott tanultam. Nemsokára Susanna jön hozzánk. Akkor én fogok egész nap biciklizni, és hagyom, hogy Susanna loholjon mellettem.

BÉLYEG

Bélyeget gyűjtöttem. Papa hozott egyszer egy kilót. Azóta nem gyűjtök bélyeget.

NÉHA CSONTVÁZRÓL ÁLMODOK

Néha csontvázról álmodok, csak elindul felém, jön közelebb, egyre közelebb. Nem bírom tovább, visítok és felébredek. — Csak álom volt — mondja anya.

Mintha sokat segítene, hogy a szörnyűség itt belül van, és nem ott kívül.

TÓTFALUSI ISTVÁN fordításai

Gellért Sándor mikolai költő. Aminthogy bukaresti költő Szász János, szentgyörgyi Farkas Árpád és kolozsvári Király László. Nemcsak a gének lekaphatatlan pecsétje ad érvényt, de a környezet elkerülhetetlen befolyásolása is felbolygatja a költői üzenet felbontandó borítékját. Azt a határtalanul tündöklő elhivatottságérzetet, amelyet Gellért Sándor magában érzett és magyar költőként megvalósítani igyekezett, épp a mikolai határmezsgyéek teszik körüljárhatóvá. Vidéken, egy fővárosban, vagy a legfontosabb hazai magyar kultúrközpontban alkotni: kivédhetetlen közeghatást és közegellenállást is jelent egy alkotói élet kiteljesedése számára. Nem mindegy, hogy egy falusi csapadékban, egy nagyváros félig-vendéglőjében, vagy mondjuk, egy kolozsvári talponállásban találkozik barátaival a költő, főleg ha azok többnyire hiányoznak. Gellért Sándor mikolaiságát, annak ellenére, hogy képtelen volt azt elfogadni, immár letörölhetetlen stigmaként hordozza költői műve.

Amennyiben Arany János Szalontán alkotta meg a *Toldit*, a „vidékre szakadt hazánkfia” nem jelent negatív minősítést. S amennyiben nem mindegy, hogy Csokonai hosszúságos vándorlásai során újra s újra visszatért Debrecenbe, az sem hagyható figyelmen kívül, hogy miért ragaszkodott annyira Petőfi egy pesti bérházhoz. Ez annyiban alkati kérdés, mint a helyzet hozta kényszerűség is. Megpróbáljuk hát Gellért Sándor költői életművének mikolaiságát körüljárni.

Kezdjük a legkézenfekvőbbel: a témaválasztással. *A magány szikláján* (jellemző maga a cím is) válogatott verseit tartalmazza és bő válogatást nyújt a költő 1937 és 1970 között írt verseiből. A Don-kanyar-beli súlyos harcok ihlette eposzi szándékú költeményfüzérére kivéve s leszámítva néhány kolozsvári, debreceni vagy nagyváradi keltezésű verset, a legtöbb költemény Mikolán íródott és az észak-erdélyi, Szatmár környéki falvak élményvilágából táplálkozik. Ez viszont nem gátolja meg abban, hogy általánosabb érvényű költői témák kerüljenek túlsúlyba verseiben: a német megszállás, leány-anya életútjának talánya, népe sorsának alakulása, történelmünk, múltunk példái-példázatai és esetleges tanulságok levonásának szándéka, a háború kínzó emléke, a népek testvérisége, a kultúra

GELLÉRT SÁNDOR 1916–1987

VÁSÁRHELYI GÉZA

A boldog költő

lehetőségei és szükségessége. De a répakapálás, az aratás-cséplés, falusi farsangok, ünnepek, kocsmázások, a falusi tanító élményei át- meg átszövik ezeket a verseket. Ezekhez kapcsolódnak a minduntalan visszatérő költői motívumok: a magány, a nemiség. Kimondottan magány-verseket igen keveset olvashatunk e kötetben, de annál többször szövi át ez az érzés különben más témákhoz kapcsolódó verseit. E magányérzet kettős fogantatású: egyrészt a falura szakadt költő magánya, másrészt a megvalósítatlan nagy szerelmek okozta férfi-magány. A szerelem, a nemiség még az említett eposzban is egyik döntő alapotívuma költészetének. Kevés mai költőtől olvashatni ennyi gyerek-kamaszfelnőttkori szerelmi-nemi élményt tartalmazó verset. S ahogy egy falusi farsangi bál kapcsán a nincstelenek megalázottságáról, kiszolgáltatottságáról, lázadást ígérő haragjáról tud szólni, ugyanúgy tudja versbe emelni az első gyerekkori feltörő szerelmi vonzalmak rajzát egy kaszálon való találkozás kapcsán, s hogy „még falusibb” témát ragadjunk ki, a kancák hágatását figyelő gyermekek leírásakor, a felnőttkori nemiség gyönyört ígérő gyermek-képzőlményeit verseli meg. Általános igényű témák és falusi motívumok egybeolváása egyik jellemzője e mikolaiságnak.

A másik a mítoszteremtő szándék. Nagyvárosi költőben vajh ritkán merül fel az a gondolat, hogy népe történelmét mítikus, szimbolikus alakokon keresztül próbálja úgy felidézni, hogy abból a megfelelő tanulságokat a mai olvasó levonhassa. A *Kalevala* és a magyar balladák képezi ebben a mintát és az ihletforrást. A népelettel naponta, közvetlenül érintkező költő balladás, szaggatott, rövidre zárt, kihagyásos szerkezetben alkot meg egy-egy múltbeli alakot, történetet, vagy korának helyi és nagyobb sodrású eseményeit. A szándék eposzi, a megvalósítás vagy balladisztikus, vagy népdalszerű. *A magyarok háborúja* a Don-kanyar szenvedéseit és e szenvedések értelmetlenségét, kilátástalanságát hivatott bemutatni, mintegy történelmi tanulságként egy magyar baka, a költő élményeinek tanúságaként. S ahogy ez a mű, úgy *A magyar Kalevala énekei* is egymáshoz lazán fűződő események sűrített rajza, át meg átszöve a magyar történelem legendás alakjainak, a kuruckornak és a szabadságharcnak gyakori felidézésével. Nyilvánvaló szándéka a költőnek, hogy a történelem nagy alakjainak és fontos eseményeinek szerepeltetésével a folytonosságot biztosítsa mind a költői műben, mind az olvasó tudatában. Maguk az események viszont a háború megszakított napi történései (ha ezt meg tudná valaha valaki is szokni) és helyi, környékbeli történetek felidézése, úgy, hogy múlt és jelen egybeolvásával a költeményben a heroikus helytállás igaza mellett bizonyítson. Gellért Sándornál a mitizáló készség jelenti általános és sajátos közötti szimbiózis megteremtését költői életművében. A mitizálásra való hajlam egybeolváása az eposzteremtő szándékkal és annak balladisztikus és népdalszerű megvalósításával képezi szerintem e költészet „mikolaiságának” újabb rétegét.

„... Én — írja egy, a kötetben részeiben idézett előszavában — verset talán nem is azért írtam, mint más költők. Elsősorban magáért a magyar nyelvért ír-

tam őket. Azt akartam velük megmutatni, hogy Arany és Ady után is milyen sok szépséget lehet még kiemelni a magyar nyelvből.” Mint látjuk, szándékaiban a sajátost nem csak az életérzésben, hanem magában a nyelvben kereste. Modern vagy antik versformát alig használ, megmarad a magyar népdalformánál és balladaszerkezetnél. Nem úgy akarja gazdagítani a nyelvet, hogy idegen szerkezeteket, formákat próbáljon ki vele, hanem hogy a meglévőből próbáljon új értékeket kiemelni, vagy azokat, a népköltészet bevett törvényszerűségeinek túllépése nélkül tovább dúsítani. Sok helyi tájszót használ, melyek jelentése elhalványult, eltűnt a köztudatból, és igen erős benne a költői tömörítés szándéka. E költői kettőzés miatt sajnos nem mindig tudtam követni a verscelekvést, vagy megfejteni a költői alaphelyzetet. A költői nyelv sajátosság-megőrző szerepének azom kiugratása, mely szerint az fontosabb minden más funkciójánál a versnek — e mikolaiság harmadik ismérve.

Ide sorolható még a költői egyéniség felfokozott elhivatottságérzetének központi, a versteremtésben döntőnek érzett elve: a költő hagyományörző és váteszszerepe. „Rám nyírt egy nyitott kanca, / de nem hegyez már a hangra, / nem hegyez, csak visz az úton / csöndöröm, a génuszom.” Hát bizony ez is mikolaiság. A versekben legalább is nyomát sem lelmi a kételkedésnek e zseni-szerepben, ellenkezőleg, a költői életmű ezen elgondolásnak, mint vezérelvnek a teljes elfogadását sugalmazza. Ha ezt az érzést nemcsak ezen életmű-részletek sugározzák csupán, hanem a költő is ehhez igazítja versteremtő indulatát, akkor Gellért Sándor tulajdonképpen boldog költő.

1983

* Gellért Sándor. *A magány szikláján. Válogatott versek 1937–1970*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1983.

VÁSÁRHELYI GÉZA 1939–1988

TOMPA ISTVÁN

„Tegnap” üzenetei (6)

Előzőekben azt bizonygattuk, ha valóságos demokráciát megvalósító helyi hatalomért kell a közeljövőben megküzdenünk, nem hiábavaló fáradkodás a múlt rossz, negatív tapasztalatait is számba venni.

Már csak azért sem, nehogy valamelyik korszerűsített vagy álcázott változatát higgyük visszacsúszásnak.

Idézzük csak emlékeztünkbe, miként festett alapvető vonásaiban a néptanácsok alig másfél esztendeje letűnt világa.

Először is azt a kérdést tehetnénk fel, hogyan valósult meg annak idején a sokat emlegetett és dicsért népképviselő?

Erre nagyon könnyű a válasza: sehogya!

Képviselőjelöltek kiválasztásának sok figyelmet és erőfeszítést igénylő munkája közismerten a párt káderosztályának irodáiban kezdődött. Ott alakították ki jó előre, alapos és „sokoldalú” mérleklés útján a jelölteknek számítható személyek névsorát. Semmilyen rokonszenvre sem tarthat igényt ez a tevékenység, de annyit elismerhetünk, konok céltudatosságot és némi gyakorlatot igényelt.

Ismérvék sokrétű, nem mindig könnyen teljesíthető szövedekének kellett eleget ten-

niük azoknak, kik az említett lajstromok valamelyikére felkerültek.

Az alapvető, semmi mással nem ellensúlyozható igény, melynek az eljövendő képviselő meg kellett hogy feleljen: a teljes és kétségen felül álló „politikai megbízhatóság”. Vagy egyszerűbben fogalmazva, a biznysága annak, hogy képviselőként eszébe sem fog jutni más mondani és tenni, mint amit kijelöltek számára.

De nyilván, ez a legfőbb „erény” sem volt még elég önmagában. „Társadalmi eredet”, foglalkozás, életkor, nem és nemzetiiség szempontjából is előre, számszerűen pontosan meghatározott arányoknak kellett megfelelnie a megválasztandó néptanács egészének. Tehát nemzetiiség szempontjából is, hiszen a rendszert „mélyseges demokratizmusát” bizonygató dicsőimnusz során el kellett hangoznia annak is, hogy a választott tanács pontosan megfelel a lakosság nemzeti és „számarányának”. Magyar jelölteknek persze nagy előszeretettel számoltak olyanokat, kik hivatali helyiségekben már régen nem használták anyanyelvüket, vagy akiknek valójában csak a neve volt magyar hangzású.

Az összetétel is alapvető fé-

tisszerűen tiszteletben tartott követelmény volt, melyet szinte fanatikus elszántsággal, számtalan korrekció árán is tiszteletben tartottak. Az előkészített szakaszban sokszor hangzott el alárendelt szervekhez intézett illyenszerű utasítás: „Holnap reggelig kerestek egy harminc-negyven év közötti, pártönkivüli román munkásnőt!”

A követelmények rangsorában ilyenformán szakmai színvonal, műveltség, közösségi ügyek intézésében való jártasság és szorgalom — alaposan háttérbe szorult. A minőségi elvárások arra az általános-ságban fogalmazott kíváncsi-ra zsugorodtak, hogy a jelölt-ről „se legyen rossz véleménye az embereknek”.

Ha már egyszer a leendő jelölt a lajstromra felkerült, az „éberség” követelményei szerint a „verifikálásnak” kellett kezdődnie, ki kellett szállni a hely színére.

Jó néhány esztendővel ezelőtt addig teljeséggel ismeretlen parasztasszonyt szándékoztak a megyei néptanácsba jelölni, meg kellett ejteni az ilyenkor szokásos „szemrevételezést”. A Szamosújvártól Szék felé vezető út közelében fekvő a meglátogatandó apró település, némi nyugtalanságot és feltűnést keltett a mellékút gödreiben himbálózó hivatalos gépkocsi, hiszen csendes, elhagyott vidék volt az, csak az évi zárandókat idején volt itt nagy forgalom, mikor a közelben levő, nikulai kolostort keresték fel a hívek. A meglátogatott, harmincas éveiben járó parasztasszony zavartan, pironkodva

igyekezett rendbe kapni a házát, semmiképpen sem volt felkészülve ilyen látogatásra.

A szemrevételezés gyorsan lezajlott, az eredmény tekintetében már kezdettől fogva nem lehetett semmi kétség. Pont olyan parasztasszony volt az, mint a többi sok ezer a környéken. A „közvélemény” sem tudott a családról különösebben jót vagy különösebben rosszat.

Két hónap múlva a Nikula környéki falvakban az ő neve volt olvasható a választócédulákon, képviselő lett a néptanácsban. Évnyelvenként egyszer felvette az ünneplő ruháját, felutazott Kolozsvárra, jelen volt az ülés-szakon. Mint előre megtudakoltattuk, a férje valóban jámbor, megértő embernek bizonyult, nem okozott botrányt ezekért az utazásokért. Öt éven keresztül az asszony lelkiismeretesen megjelent a néptanács ülésein, öt éven keresztül ott egyetlen szót sem ejtett. Azon kívül, hogy minden ismerősek tiszteletudóan köszönt, soha semmit sem tett, vagy mondott a megyeháza környékén.

Elmondható tehát, egyetlen kérdés volt, amitől a képviselők kiválasztását végzők egyáltalán nem zavartatták magukat s így azt fel sem tétek maguknak. Azt ugyanis, hogy valójában az utca népe, a választó kit óhajtaná képviselőjeként, és kit nem.

S bár úgy tűnt, ez már teljeséggel lehetetlen, a népkaraktat megnyilvánulásként megcsúfolását jelentő választási technikákat az önkény-

uralom ime még fokozni is tudta.

Kitaláltatott a többes jelölés látványosnak tűnő gyakorlat. Hígyje csak azt az „ürge”, hogy valóban választ, bizonyos kerületekben nem egy név, hanem immár kettő, sőt három álljon a cédulákon. Adassák meg neki a döntés joga afölött, hogy Petrescu Iont, vagy Ionescu Petret akarja a néptanácsi képviselő sorában látni.

Mert a mindenre gondosan ügyelő káderek és pártbűrt-

tagok ügyelnek arra, hogy sem a „megbízhatóság”, sem a szent „összetétel” kívánalmait azért semmi csorba se essen. Az azonos listán szereplő két vagy három jelöltet úgy válogatták össze, hogy társadalmi státus, életkor, nem és nemzetiiség tekintetében teljesen azonosak legyenek. Húzhatta ki bármelyiküknek nevét a jámbor választó, az előre megtervezett „kereszt-rejtvény” hiánytalanul teljesült.

A választások napjait pedig — az úgynevezett „kampány” hetei alatt — az áldemokrácia belső logikája meg-alázó, abszurdumot súroló, nevetséges koreográfiára kényszerítette a jelölteket. Magsúlyozniok kellett, hogy mindketten (vagy mindhármán) azonos célt és ideológiát szolgálnak. Így hát szó sem lehetett arról, hogy külön-külön jelenjenek meg választókörületükben s folytassanak választási propagandát. Annál is kevésbé történhetett volna meg a szentségtörés, hogy valami bíráló megjegyzést tegyenek egymásról, vagy vala-

miról a maguk személyes véleményét nyilvánítsák. A két vagy három konkurrens jelölt mint számtalan egymásra vigyorgó, kölcsönösen udvariaskodó számi ikrek, kizárólag együtt jelenhettek meg, előre egyeztetett műsor szerint sorban mondták el unalmas, azonos kaptafára húzott beszédeiket.

Ez a „tökéletesített” demokrácia azonban gondosan ügyelt arra, hogy a pontosan meghatározott határokat át ne lépje. A „kulcsberek” esetében nem lehetett szó kettős vagy hármas jelölésről. Ha valakit néptanácsi elnöknek szántak, vagy a helyi közigazgatás valamelyik fontos tisztjét töl-tőtte be, csak egyedül szerepelt a szavazócédulán. Még formálisban sem kellett elviselni annak kockázatát, hogy mást, részesitene előnyben a választók vele szemben.

De hát mi is történt volna, ha egy közési vagy városi polgármestert (s egyben párt-titkárt) arra kényszerítenek hogy más földi hatalmával szemben megmérkőzzék a választók szavazataiért?! Nagy többségük — ha ugyan a választások eredményét meg nem hamisítják — menthetetlenül alulmaradt!

Márpedig a nomenklatúra, az nomenklatúra! Nem lehetett hagyni, hogy az utca népe döntőn az illetékes pártbűró helyett!

Azt még nem tudjuk, az elkövetkező helyhatósági választásokon milyen törvény intézkedései szerint választ-hatjuk majd ki a jelölteinket.

Tartsuk tehát szűzraon a puskapor!

Könyvek Romániáról

Külföldi könyvek ismertetése rosszelmékű időket juttat eszünkbe, amikor a külföldet járt szerencsések recenzióinak rácsin át leshettünk e könyvekre —, elmélikedik Bogdan Ghiu. Ilyenformán fest talán a CONTRAPUNT 28-as száma is, de mindenképpen jelentős vállalkozás. Az olvasó megtudhatja, mihez próbáljon hozzájutni, ha érdekli, most már talán kevesebb fáradsággal, ha pénztárcája is engedi. E könyvek nagy része nincs meg lefordítva, az idegen nyelvet ismerők vannak tehát előnyben. Nyugat-Európában és Amerikában írtak és megjelentetett könyveknek szentel szinte teljes számot a *Contrapunct*: (1991. júl. 12.).

Ion Bogdan Lefter így próbálja áttekinteni a könyvvalmazit: „Az osztályozási kritériumok sokfélek lehetnek. Egy részüket román vagy román származású szerzők írták — *Doina Cornea, Alexandru Paleologu; Sanda Stolojan, Victor Loupan, Radu Portocala* (Franciaország), *Andrei Codrescu* (Egyesült Államok), *Andrei Ujică, Richard Wagner, Helmuth Frauen-dorfer* és mások (Németország). Más részüket szerzője „valódi” külföldi író: *Michel Castez* és *Catherine Durandin* francia, *Antonia Rados* osztrák, *Edward Behr* és *John Sweeney* angol. A könyvek egy része főleg csak az 1989-es eseményekkel foglalkozik, másik része a kommunista rendszer elemzésébe is beleboncsátkozik. Legtöbbjük az újságírás fogásaival, el, kihasználja a figyelem-fenntartó politikai eseményeket, nemegyszer a szenzációs leleplezésekre építve. Vagy mint a *Hubertus von Amelnzen* és *Andrei Ujică* gondozta gyűjtemény — bonyolultabb módszertart követve elméleti értékű következtetések-re törekszeken. *Doina Cornea* és *Alexandru Paleologu* „entre-tiens”, dialogizáló, következtésekpen dramaturgiai kötetet, az utóbbi években Nyugaton igen népszerű sokakú műfajba integrálódnak.

JIL SILBERSTEIN (*Roumanie, prison des âmes* (Le temps qu'il fait, 1991))

... Nem politológiai elemzés és nem újságírói stílusú újrarájtás; napló, egy 1990 januári látogatás naplója. A politikum – bár igen élénk háttér – nem elsődleges, az író főleg szociológiai problémákat vizsgál. Általában igen érzékeny a nemzeti kisebbségek problémáira. Kitűnő portrékat skiccel." (*Ion Bogdan Lefter*)

MICHAEL SHAFIR *Romania. Politics, Economics and Society Marxist Regimes* sorozat (Frances Pinter & Lynne Rienner Publishers 1985)

Könyvek Romániáról

Folytatás a 10. oldalról

HUBERTUS VON AMELUNXEN, ANDREI UJICA *Television/ Revolution. Das Ultimatum des Bildes. Rumänien in Dezember 1989*

„Az események kronológiáját tartalmazza, vizsgálja, hogyan befolyásolhatja az információ-közlés a történelmet. Néhány jeles értelmiséggel készült interjú is olvasható a kötetben (Mihai Sora, Liviu Ciocărlie, Șerban Foarță).“ (Helmuth Fraundorfer).

VLADIMIR TISMĂNEANU *The Revival of Politics in Romania in: Nils H. Wessel The New Europe: Revolution in East-West Relations* (New York, The Academy of Political Sciences 1991)

„Vladimir Tismăneanu professzor azon kevesek közé tartozik a nyugati politikusok táborában, akik a civil társadalom eszméjére alapoznak, ezt tartják a totalitarizmusból kivezető lehetőségeknek. A '89 decemberi népi felkelés után kialakult politikai jelenségeket rendszerezi, témákra bontja: a dinasztikus kommunizmus vége, az új hatalom eredete, az ellenzék struktúrája, a politikai manipuláció új formái stb. [...] A marylandi professzor nem áll ellent a kísértesnek és jóslatokba bocsátkozik. »Valószínű, hogy a Frontban nézeteltérések lesznek [...] A civil társadalom ébredése a tömegmozgalmak szaporodásához vezet [...] Számítani kell különféle 'ernyők' megjelenésére, amelyek alá begyűlnek azok a politikai erők, amelyek a Frontra szavaztak, lévén kicsi az ellenzéki pártok vonzása [...] A jelenlegi romániai politikai spektrum ideiglenes, csak az első lépés a szabadság felé.« (Călin Anastasiu)

SANDA STOLOJAN *Avec de Gaulle en Roumaine* (Ed. l'Herne) De Gaulle 1968 május 14—19-i romániai látogatásáról szól a könyv. (Sanda Stolojan de Gaulle hivatalos tolmáca volt, ugyanilyen minőségben kísérte el Mitterand-t az idén.) „A két politikai személyiség és kíséretünk közötti nyilvánvaló és jelentős különbséget nemcsak a gesztusok, beszédmodor, a fizikumra vonatkozó részletek és az áruklódó pszichikai

reakciók szintjén mutatja ki, hanem történelmi végzetükben is. ... A romániai látogatás de Gaulle számára végzetes — azzal, ami távollétében történt a francia fővárosban. Az eljövendő diktátor számára a látogatás égi ajándék — ez a látogatás hirtelen és »véglegesen« a világpolitikai élet rőp-pályájára helyezi. [...] Tanulságos, mennyi a sors iróniája a determináltság és a hazard termékekben: a történelemben.“ (Elena Ștefci)

EDWARD BEHR *Kiss the hand you cannot bite* (Hamish Hamilton London 1991)

JOHN SWEENEY *The Life and Evil Times of Nicolae Ceaușescu* „Edward Behr könyve sikeres — gyöngéi ellenére: hitelt ad kétes értékű dokumentumoknak és regényes életrajzoknak (pl. Hannah Pakula Marie, Quenn of Romania); [...] kritikátlanul fogadja el a bukaresti volt kommunista hivatalos-ságok információit, akiknek első és legfontosabb érdeke saját életrajzuk átköltése. [...] Sweeney majdnem ugyanerre a bibliográfiára és ugyancsak a Ceaușescu környezetében for-gók közlésére támaszkodik, de képtelen az újságírói klisék fogságából szabadulni. Még csak nem is próbál. Sweeney könyvében Románia történelme jól eladható vészterhes tör-ténel, sztereotipák, túlhangsúlyozott, pikáns részletek hosz-szú sora. Ceaușescu a természetfölötti gonosz megtestesülé-ként kísért Keleten, de főleg Romániában.“ (Mircea Iorgu-lescu)

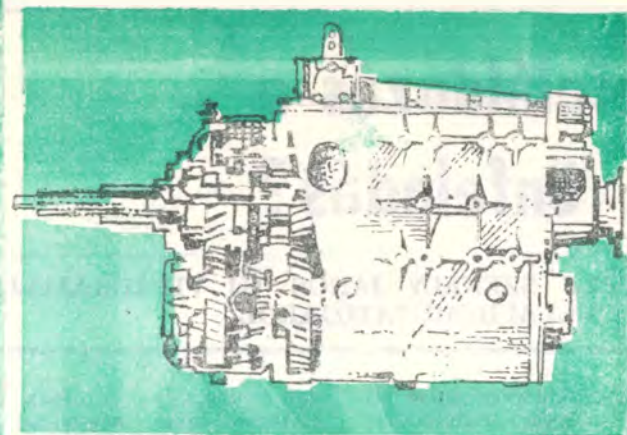
ANTONIA RADOS *Die Verschwörung der Securitate* (Rothbuch Verlag, Berlin, 1991)

„A forradalom izgalmas, de komolytalan története. Az osztrák tévé szerkesztője '89 decemberében járt először Romá-niában, előzetes ismeretekkel nem rendelkezett. Saját emlé-lete szerint göngyölíti fel az eseményeket: a forradalom a szekuritáté zseniális manipulációja. A könyvnek sok a hi-bája, sok az ellentmondás és spekuláció, bizonyíték ez arra, hogy zsurnalisztikusan tanulmányozva nem közelíthetjük meg a jelenséget. A szekuritáté tanúi mindig névtelenül maradnak a meghatározó pillanatban. A jóhiszemű szerző az ilyen tanúk csapdájába esett.“ (Richard Wagner)

ROUMANIE, LE LIVRE BLANC — LA RÉALITÉ D'UN POUVOIR NEO-COMMUNISTE (Ed. La Découverte. 1990)

Főleg az Egyetem tér és a júniusi események könyve. Össze-foglalás: „A botok pogromja a szavak pogromjából is kisar-jad“ (George Pruteanu).

Összeállította: NAGY MÁRIA

GÉP- ÉS GÉPKOCSI ALKATRÉSZEKET GYÁRTÓ VÁLLALAT SEPSISZENTGYÖRGY

Gyárt és elad 10-C-100 10-S-100 10-C-100T típusú sebességváltóműveket.

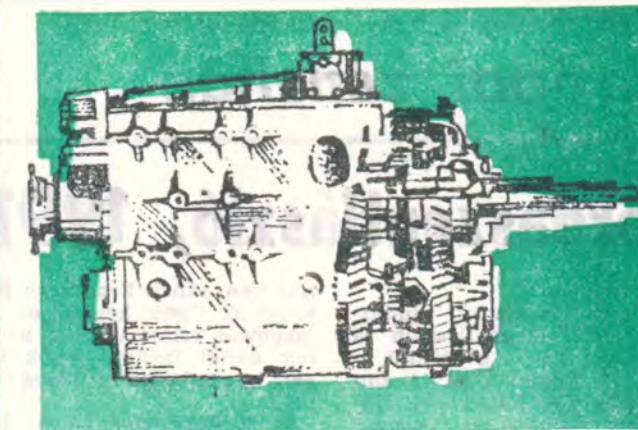
10 C/S-100 sebességváltóval látják el a ma-ximum 100 daNM nyomatékú motorral ren-delkező kiskocsikat és az A-1800-as vontató-kat.

Ez a sebességváltó a 2×5 fokozatúak típusá-ba tartozik; közvetlen elődje az 5 C/S-100, amelyet egy M-100 (GV) sebességmódosítóval társítottak.

Típusai: 10 C-100, 10 S-100, 10 C-100T (az A-1800-as vontatókhoz) ahonnan:

- 10 — a sebességi fokozatainak a száma
- C — talpcsapágyas kapcsolás
- S — szinkronizáló kapcsolás
- 100 — maximális nyomaték
- T — vontató

Cím: Sepsiszentgyörgy
Str. Brașovului 3—5 szám
telefon: 2 30 82, 2 27 32/923
Kovácsna megye

HOL—

• A bulgáriai *Otecseztvo* Kiadónál, Ivanka Pavlova fordításában, Maglena Konsztantinova rajzaival megjelent Fodor Sándor *Csikipe* című könyve.

• Július 30-án a kolozsvári Szentegyház utcai Galériában megnyílt Macskássy József gyűjteményes festészeti kiállítá-sa.

• A *Forrás* júliusi száma Tóth István versciklusát közli. • Augusztus 10—11-én kerül sor a XIV. korondi fazekas-vásárra, amelyet a hagyományokhoz híven az árcsói turis-tafogadónál tartanak meg.

• A *Látó* 1991/4-es számából kiemelendő Székely János *A maradék maradéka* című versiklusa; verset közül to-vábbá Kovács András Ferenc. Egyed Emese, Tamás Timea, Sróth Ödön, Jánk Károly. Prózái írást, esszét jegyez Láng Zsolt (*Ablakok*), Visky András (*M. K.*), Ferdinandy György (*Monológ rózsaszínű hegy alatt*), Káli István (*Jobbkék-sza-bály*), Zsombok Timár György (*Nepáli történet*), Kukorelly Endre (*Semmiilyen ügy*) és Parkas Árpád (*A fekete doboz. A Beke György-jelenség*). A *Dokumentumban* Vita Zsig-mond és Kocziány László írása. Az *Irodalom és iskola*ban Kiss Zsuzsanna „A jó öreg Jósika” címmel közöl tanul-mányt. A *Disputában* Jakabffy Tamás *Opció* című vitacik-ke. A szám képzőművésze Moldvay Katalin és Lukács Má-ria. A lap 5. számának szerzői: Jánosházy György (*Fanyar szonettek*), Kiss János (*Emberek és porták*), Horváth Imre (*Xenidák*), Lászlóffy Aladár (*Memento; Már délelőtt*), Mol-nár János (*Hajnal vagy a repülés titka*), Hatházi András (*Jótanácsok; Szentharomság; Köszöntő*), Cseh Katalin (*Jönni fognak; Valakik mindig*), Hadnagy József (*a szobor; ha-zám*), Kozma Szilárd (*Szólam*), Veress Gerzson (*Holdtölte*), Káli István (*Jobbkék-szabály*), Kántor Péter (*Hajó a Du-nán*), Bozsik Péter (*Mint...*), Zalán Tibor (*Legyen takarva; Mögötte folyómedrek*). A *Dokumentumban* Hervay Gizella *Hazulról haza* című önéletrajza. A *Fórumban* Fülöp László Zsolt és Mircea Cărtărescu írása. A *Szemle*ben Claude Kar-nouh, Végh Balázs és Kedves Csaba jegyzete. A számot Tóth László rajzaival illusztrálták.

• A pozsonyi *Vasárnap* 29. számában Király Béla *Gri-maszonett* című verse olvasható.

• A *Hét* 28. számának vezércikkét Szász János jegyzi (*A tenger és az ember*). A *Marosvásárhelyi Zenei Napokról* Tótfalvi Zoltán számol be. Kenéz Ferenc költészetéről Bog-

dán László közöl esszét (*Mennyi maradt?! avagy az eltűnt idő már borostyánban*). Cikkét, esszét közöl továbbá Lászlóffy Aladár (*Erasmus ernyője*), Láng Zsolt (*Van, aki meg-mondja*), Fodor Sándor (*A hencsér*) és Balla Katalin (*Az optimisták, a pesszimisták... és mi*). A 29. szám első olda-lán Horváth Andor *Egy megállapodásra* című írása. *A Limes esélyei, avagy egy politológus színre lép* cím alatt Bogdán László közöl esszét. Cikkét, esszét jegyez egyebek mellett Molnár Tibor (*Ciulei és a revizorok*), Láng Zsolt (*Házimu-zika*), Lászlóffy Aladár (*Erasmus ernyője*), Horváth Andor (*Emlékmű*) és Szilágyi N. Sándor (*Válaszfele Balázs Sándor gondolatvilágjaira*). Mindkét szám utolsó oldalán Szász János hagyományos Naplója.

• Az *Erdélyi Magyarországi* idej 7. számának tartalmából: *Illúziók és déltájak*; Lőrinczy Zsuzsanna *A fogarasi ro-mán schola alapítója*, Tótfalvi Zoltán *Rémhírek színeválto-zása*, Nagy Pál Eger *új ostroma*, Fábry Zoltán *„A gondo-lat igazsága”*; Fodor Sándor *Levél egy fiatal pesti politikushoz*; Csóori Sándor *Bartók — példakép*; Szervátiusz Tibor *Európa őrzői vagyunk*; Dobos László *Jussunk a siker*; Páskándi Géza *Az önámító*; Pomogáts Béla *A szellem végvárai*; Márton Áron *Nem mondtunk le a reményről*; Nyíró József *Az időnap előtt ébredt ember*; Köntös Szabó Zoltán *Európa toborzói jártak*; Halász Péter *Születésnap beszégetés Do-mokos Pál Péterrel*; Molnár Gusztáv *„Ösztönös nacionaliz-mus” és politika*; Gy. Szabó Gyula *Az erdélyi magyar te-lepülésnevek golgotája*; Beke György *Haláltáborok Romá-niában*; Mátyás B. Ferenc *Szavak és szavak*; Kenéz Ferenc *A fasirt belsejében*.

• A *Kelet — Nyugat* első oldalán Ana Blandiana *Jelzés* című, Mészely József fordította verse. A szám költői: Maurice Chappaz, Marc Eigeldinger, Jean Hercourt, Phi-lippe Jaccottet és Jean-Georges Lossier (Tóth István fordításai). Cikkét, esszét olvashatunk Szilágyi Aladártól (*A tu-datlanság menedéke*), Fábrián Sándortól (*Bomba a rekesz-izmon*), Jeszenszky Géától (*Nemzetbíralt és Patriotiz-mus*), Jakab Antaltól (*Kuvaiti bárdok*), Hanák Pétertől (*Nem „Coriolanus szindróma”, hanem dunai patriotizmus*), Gittai Istvántól (*Bevonulás*), Bogdán Lászlótól (*Szentgyör-gyi Demokritus*) és Antonia Radostól (*A szekuritáté össze-eskötése, Románia elárult forradalma*). Az utolsó oldalon Jóna Piroška *Velencétől Sorrentóig* című riportja.

—MI

Szavak hálójába

Horváth Imre versét idézzük a vízszintes 2., függőleges 1., 62., vízszintes 16., 74., 99., függőleges 19., vízszintes 34., 56. és 61. számú sorban.

VÍZSZINTES: 2. Az idézet első sora (zárt betűk: L, T). 14. Törtető ember. 16. Az idézet negyedik sora (zárt betűk: I, A, M). 17. Károgó madarak. 18. Százegy, római számmal. 20. Eny-be intés. 21. Életét végigéli. 22. ... szakadtából: teljes erejé-ből. 23. Magyar festő (Erzsébet, 1899—1925). 25. Írországi tó. 27. Deciliter. 28. Az Elba cseh neve. 30. Csaholással elieszt. 32. OJT. 34. Az idézet nyolcadik sora. 38. Atél egyenmű. 39. Tavasz kezdete! 40. Pista, románul. 41. Spanyol folyó, a Föld-közi-tengerbe ömlik. 43. Junior. 45. Hangtalan rém! 46. Arab férfinev. 48. Az öreg ember támasza. 52. Elavult római pénz. 54. Ritka női név. 56. Az idézet kilencedik sora (zárt betűk: N, GY). 59. ... Gardner, filmszínész. 60. Asszonynev-képző. 61. Az idézet utolsó sora (zárt betűk: Z, I, R, G). 62. Szirti madár. 64. Loccsint. 65. Gépkocsi. 66. Vissza! 67. Ruhán van. 69. A törzshangsor első hangjának fél hanggal való felemelé-séből származó hang. 71. Kétjegyű mássalhangzó. 73. Berké-lium vegyjele. 74. Az idézet ötödik sora. 79. Több román lab-darúgó neve volt. 80. Mesterműve. 81. Brazil szövetségi állam. 82. Juttat. 84. Az a távolabbi. 86. Híres-hírhedt római császár volt, fonetikus. 88. Jól hasadó ásványfajta. 89. Kellemetlen ügy megoldási módja. 91. A föld felé. 93. Hegyes eszköz. 94. Magyar király neve volt (1576—1612). 98. Brazil férfinev. 99. Az idézet hatodik sora (zárt betűk: F, C).

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet második sora (zárt betűk: H, L, M, O). 2. Dögevíz afrikai madár. 3. Válaszolj a levelemre. 4. Bolygórendszerünk központja, névelővel. 5. Holland úszónő (Ada). 6. Azok a távolban. 7. Felhő. 8. Solohov csendes folyója. 9. Szántóföld, románul. 10. Természetes logaritmus, rövid. 11. Borotvapenge-márka. 12. Aachen egyenmű hangzó. 13. Északi nép. 15. Fekvőbűtör. 18. Az újkori olimpiai játékok kezdemé-nyezője (Pierre Baron de, 1863—1937). 19. Az idézet hetedik sora. 23. Vérokonszágon alapuló nemzetség Skóciában. 24. Azer-bajdzsán fővárosa. 26. Szélhárf. 29. Napszak. 30. Latin és. 31. Tudniillik. 33. Az egyik oldal. 35. Lármát okozó. 36. ... ág: államháztartás. 37. Az így cserzett bőr jó minőségű. 42. Város Németországban. 44. Cári orosz dinasztia 1613-tól 1917-ig. 47. Erre a helyre néző. 49. Épület nyitott része. 50. Bá-nat közepe! 51. Tórium vegyjele. 53. A tudományos igényeket kielégítő. 55. Le. 57. Evezni kezd! 58. „A láthatatlan ember” írójának monogramja. 62. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: V, H). 63. ... suta: ügyetlen. 68. ... okoz: lelki fájdalmat okoz. 69. Orosz. 70. Kiskabát. 72. Itterbium és foszfor vegyjele. 73. Kritizált. 75. Tagadás. 76. Gyógyító kenőcs. 77. Ellenben. 78. Régi időmérés. 83. Iskolai tanuló. 85. Megszégyenítő hely-zetbe juttat. 87. A mák toktermése. 90. Csak a közepén mulat! 92. Kutyája. 94. Francia költő, író, esszéista (Claude). 95. ... ilis: gyengeelméjű. 96. JÜ. 97. Arzén vegyjele. 98. Relé egyenműi.

(Rámay Tibor)

A HELIKON 30. számában közzét, Nyár című rejtély megfejtése: Magasba néztem celtalam — / S megláttam izzó ragyogásban / A Csallót messze Nyugaton, / A mint a kéklő égfalon / Hazánk órálló óriása / Ott silbakol a hő napon.

A HELIKON A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK KOZPONTI METILAPJA — MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Szerkesztők:
MÓZES ATTILA széppróza
K. JAKAB ANTAL vers, levélváltás
JAKABFFY TAMÁS kritika, esszé

SZABÓ GYULA kultúrtörténet, hagyomány
LÁSZLÓFFY ALADÁR világkultúra
MOLNOS LAJOS számok
SZÓCS ISTVÁN társasjátékok

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj,
Bulevardul Eroilor nr. 2,
Postafiók (Căsuța poștală) 245,
Telefon: 95/11 24 20

Nyomda:
I. P. Cluj

40 440

HELIKON 32

ARA 10 LEJ

SZÉPIRODALMI HETILAP

II. ÉVFOLYAM. 32. (84.) SZÁM • KOLOZSVÁR, 1991. • AUGUSZTUS 9.

LÁSZLOFFY ALADÁR

TALPI LUDENS

Hogy minden mennyire relatív, mutatják a nálunk összehasonlíthatatlanul egyszerűbb élőlények sorsképletei is: egy földigilisztának például összehasonlíthatatlanul kényelmesebb a kemény talajban vergődni, mintha elviszik halászni. Felsőbb hatalmaktól, magasrendű körülmények összjátékától szinte jobban függ a sorsunk, mint tulajdon toleranciánk erőnyes és eléggé erőyes játékától. De nem hagyjuk magunkat; hála a nyelvtan nyújtotta biztonságnak, így — többes számban — még elrejtethető a magányos szorongás is, a magánsors. De még mennyire! sorsunk van elsősorban, nem sorsom. Közös legfennebb a boldogságot s a szenvedést nem érezzük-élvezük annyira aprópénzre váltva, de igazán és előírásmintesen. Volt egy világ, amikor a megnyugtató hagyomány szerint, de minden józan számítás szerint is, Ádám kapált és Éva font. Aztán jöttek a fontosabb dolgok s annyi lett az Ádám, hogy kezdtek ráérni egymást irtani s összeszedni egymás feldúlt udvarán azt, ami az előző kapálásból és fonásból kikerült. Mégis csak fejlődés volt ez, avagy ez volt a fejlődés útja, mert elgondolkoztat, hogy az Évák, akik addig csak a víz tükrében nézegették magukat, most már tükrökhöz is jutottak. A társadalmi elosztás problémája azonban azóta is megkerülhetetlen feladat. Csak hogy a megoldások útjain már lúdtalpasra járta magát az emberiség. A politikához süket, ám a nyelvi lelemények iránt annál érzékenyebb barátom javasolta is a kérdés tudományos megközelítésére a talpi ludens szakkifejezés bevezetését. A probléma lényegét ez sajnos nem érinti. Bánt szedi szét eszemet, panaszkodik a költő, ha megtudom mire jutottam. Ezt pedig sajnos elkerülhetetlenül megtudja minden gyönyörű kor lakossága. Most éppen rajtunk a sor nehezményezni, hogy ennyi idő áll mögöttünk, a világ mögött, önmagától igazán nem üresen, csak az elemi megoldások számára kínálkozik még minden rendes és rendkívüli világnapunk tabula rasa-ként. Úgy látszik képtelenek vagyunk a megévezésre, ez az egy vegyértékünk, ha valaha egyáltalán megvolt, elcsökevényesedett s egyre csökevényesedni látszik a rettenetes napidíjak, fizetések, luxus-szálloda-számlák, konferenciá-színhely-bérlemények teherterele ellenére. A rossz nyelvek szerint hol vannak ma a kaliberek, egy Machiavelli, egy Metternich, egy Churchill, nem vigasz, hogy oda demokratizálódott ez a szakma vagy üzemág is, hogy sok kicsi machiavelli metternicheskedik; ám ez ellen vethető azonban, hogy az se volt megnyugtatóbb, se hatékonyabb, se olcsóbb, mikor Nagy Sándorok, Nagy Károlyok, Nagy Lajosok, Napóleonok és Dzsingiszkanok tettek szolgálati utakat Klio anyó ENSZ-kertjein keresztül-kasul. Pedig valahol le van már írva a Nagy Megoldás is. Csak közben tovább lapoztunk, belealudtunk a sok olvasásba. Mégis egyetlen kiutat lehet ajánlani tiszta lelkiismerettel: éjjel-nappal, minden szabadidőnkben, minden emberi józanságunkkal és éberségünkkel arecal a Könyvnek! Ezt rajtunk embe- roken kívül senki és semmi nem teheti meg, sem a megkínzott természet, sem a veszélyeztetett földigiliszták. Relatív előny, de mégis csak nagy előny s az egész létező világ nevében kínálkozik, kíváncsok. Addig se foglalkozunk mással, ártalmasabbal! Például egymás udvarának felforgatásával, egymás kedvenc, de elrabolható tiükör-készletének megkaparintásáért. Képzeltük csak el, ha a mohácsi síkra, vagy Waterloohoz egyszerűen begördül hófehérre vagy égszínkére pingált autóbusszon néhány mozgó könyvtár s a lemenő napban, az esti szélben nem a vértócsába, hanem a fejük alá gyűrt pokrócukra hanyatlott kiskatonák kezében, a leszálló végzetes, gyanus világképpel fenyegető esendben zizzenő lapok lengedeznek.

Vallai Péter, Metz Tibor és Kútvolgyi Erzsébet a Mórók gyulai előadásán

METZ KATALIN

Cinkos-e a vértanú?

Még egyszer a Székely János ősbemutatóról

Máglyák lobbannak az ég- re a gyulai éjszakában. Könyveket égetnek a Vár- szinpadon. A középkor s a legmodernebb idők kultúr- gyalázását idézendő. A pár- huzam nem véletlen. Székely János marosvásárhelyi drá- maköltő (a *Caligula helytar- toja*, a *Protestánsok*, a *Vak Béla király* stb. szerzője) két, pusztulásra ítélt, maroknyi nép(törzsek) sorsmészítő küz- delmét jeleníti meg *Mórók* című, legutóbbi verses tra- gédiájában. A spanyol beo- vasztásban — a XV. és a XVI. század fordulóján — „sikeresen” eltüntetett, két- millió múzsluá népességet végzetes példázata önmagáért beszél. Akárha el is marad- hatna az analógia másik pólusának a megnevezése. Székely János azonban, az első, harmadik és ötödik felvonás mór történetével párhuzamo- san, az erdélyi magyarság jog- tosításának 1956-os és 1959-es eseményeit idézi meg (a II. és IV. felvonásban). A sors- azonosságot hangsúlyozandó, a középkori granadai uni- verzitás meg a negyven év- vel később hasonlóképp föl- számolt magyar egyetem ta- nárait azonos szereplőkkel játsszátja. Az író — saját bevallása szerint — azon túl- mezően, hogy „a nemzethalál fiziológiája sem érdekelt”, voltaképpen az foglalkoztat- ta, hogy ki hogyan viselkedik e végletesen kiszolgáltatott történelmi helyzetben.

A két kolozsvári szín az- tdótt játszódik, amikor az alkotmányosság kinalta ma- radék illúziók is veszendőbe mennek. A jóhiszemű, vagy taktikusan helyezkedő ma- gyar értelmiségieknek be kell látniuk, hogy „rossz lóra tet- tek”. A diktatúra már nem is palástolja beolvasztási szándékait. A két világhábo- rú között még kimélt kolozs- vári magyar egyetem egyesí- tés címen történő voltaképe- ni felszámolásával a veze- tő értelmiség vákuumba ke- rül. Az emigrációt, vagyis a megfutamodást választja? A- vagy a megmaradás kedvé- ért a kollaborációt — magya- rán: az árulást? Netán — a helytállást, melynek egyenes következménye az elhallgat- tatás, a félresodródás, végső esetben a szabadságvesztés lehet? Még az életét is koe- kázthatja, mint a „mór- szin” fiatal, granadai lázadó- ja, Háfez, akit az inkvizíció „keresztelő papja” rövid úton likvidálnak.

A főszereplő Kibédi László alias Husszein emir a „jóhi- szemű” kollaborálás bűnében marasztaltatik el, melyet mind morálisan hajthatatlan felesége, mind környezete a fejére olvas. Földadatja-e elveit, hajdani művelt, ön- magát a költő-professzor, a- ma hamisan bizonyuló stra- tégia kedvéért, miszerint „a hatalomba beépülve” tehet többet népéért, a nemzetiségi intézmények megmenekülésé- ré?

Vagy csak érvényesülést kí- vánja ezzel biztosítani? Szé- kely János ítélete könyörte- len: Kibédinek rá kell döb- bennie, hogy a garanciákat félresöpör, kommunista dik- tatúra, fölfedve önnön, igazi képességét, meggyalázza a kompromisszumkeresők illú- zióit; konformizmusáért pe- dig követ vet rá saját közös- sége is. Marad az öngyilkos- ság. Kibédi önmagát süjtő penitenciája. Végítélet, melyet abban a reményben követ el, hogy pusztulása tragikus üntetés, tiltakozás lesz, s halálával megalkuvásait, „pártverseit” is tisztára mos- sa.

A vár bástyáinak sötét ár- nyékában végső kétségeiket osztják meg egymással a mó- rok. Tompa Gábor, a kolozs- vári Magyar Színház főren- dezője, pontosan vázolja föl az erővonalat. Önnön, me- taforákban tobzódo, hangsú- lyosan képekhez kötődő stí- lusát már-már föladvá, csak- nem a lecsúsztatott, tézis- hordozó magatartásformák értelmezésére szorítkozik. Biz- tis kézzel dolgozza ki a sor- dítmást ellentétes módon megközelítő moszlim hősök összecsapását. S ha a szöveg- interpretálás során fölizzik is valahány tragikus gondolat, inkább a fájdalmasan elő- adott érvek, okfejtések domi- nálhatnak, semmint az ezüstös fényű burnuszba burkolt mu- zulmánok egyéni sorshordo- zói. Tragikus emberi arcokat az erőszakos megkeresztelés jelenetében ilt a sorspélda- zat. Acs Alajos önnön dilem- máit vérző lélekkel megvalló, majd elhagyott hitét vértá- núsággal megváltó, elaggott Achmedje, Szervét Tibor megalkuvásra képtelen, heves verű hős (Háfez), s minde- nekellőt Vallai Péter (Husz- zein alias Kibédi) nagy for- matumú (önkéntes kikeresz- telkedését taktikai okfejtéssel indokoló) emirje — spanyol részről pedig Dengyel Iván (Jimenez hercegprímás, ké-

sőbb kegyvesztett főinkvizí- tor) félelmetes karikatúrája. Keresztes Sándor (talán tú- lontúl groteszk-racionálisra hangolt) Ersek-alakítása te- szli, hogy a III. és V. felvo- nás granadai színtere annyira erőteljessé válik.

Antal Csaba elképzelése szerint, a „mór” játéktér a középkori kiellenséget sugalló bástyafalak határolják. Föld- be ásott szögletébe kompon- nálta Kibédi lakás sivar zso- ba-konyháját, a kolozsvári értelmiségi konfrontációk megalázóan szegényes szin- terét. Boér Ferenc (Balázs unitárius pap) karakterformá- ló megjelenítő erővel olvas- sa Kibédi fejére megalkuvá- sait. Kútvolgyi Erzsébet az eleven morális intelem ré- giójába emeli a vég felé sodródó professzor számandó- an frusztrált, szikár élettár- sát. Metz Tibor (a fiatal, e- migráló tanársegéd) tétován közli felettessel érkező ag- gályait. Vallai Péter tragikus szenvedéllyel idézi meg Ki- bédi önmészítő tépelődéseit, megbocsátó ironiájával emberi esendőségét, és katartikus e- rővel az illúzióval, majd sor- sával való végső leszámoló- sát. Tompa Gábor megadja neki a színpadi megtisztulás esélyét: az öngyilkosságra rohanó tanár később „égi me- gasságban”, a sötét bástya- fok ablaknyi fénykeretében villan föl, alakját glóriába vonja az emlékezet. Alant pedig, a várfal tövében — a színen olykor némán átsuha- nó, önfeladten játszadozó — fehér ruhás kislány int bú- csút neki. Alom, képzelet, il- lúzió játéka? A tisztább jö- vendő „incselkedése”? Avagy: remény a reménytelenségben?

